

2024. szeptember | 5784. elul

XXII. évfolyam 4. szám

PESTI SÓLET

A DOHÁNY UTCAI KÖRZET LAPJA

FACEBOOK.COM/PESTISOLET

Nők, férfiak és a Káddis

3. oldal

A Csányi utcai gólem

10. oldal

KETTŐSLÁTÁS

A RABBI ÉS A PROFESSZOR

Talán akadnak, akik szerint a kettőslátás nem jó. Sőt. Nos, ők azok, akik nem ismerik a mi kettőslátásunkat. Ugyanis, akik hétről hétre velünk tartanak csütörtökönként délután hattól, azok már alig várják ezt a Kettőslátást, amikor rabbink, Frölich Róbert és Gábor György, az OR-ZSE professzora beszélget a Tanakh fejezeteiről, szépen, komótosan, alaposan, Dési János moderálásával. Bő bő három éve vágtunk bele, s már a Bírak könyvének tartunk. Nem sietünk sehova – igyekszünk alaposan megbeszélni mindazt, ami egy-egy szöveghelyről eszünkbe jut. Kultúrtörténet, festmények, szobrok, régészeti leletek, regények és filmek idéződnek fel, aztán gondolatok arról például, hogy a keresztény hagyományokban minderről mit gondolnak. Biblia trip közösen, hétről hétre.

Kettőslátás, mert miként látja egy rabbi és miként egy vallásfilozófus? Akik velünk tartanak persze már megtapasztalták, időnként ez nem is kettőslátás. Legfeljebb, ha másfeles – mert nagyon sok dolgot hasonlóan látnak.

Az előadók úgy tűnik, kifejezetten élvezik ezeket a párbeszédet, egymást inspirálják, segítik a gondolkodásban – s kialakult egy olyan törzsközönség, amelyik kifejezetten addiktív lett, hétről hétre várja ezt a sorozatot. Kiváló azoknak, akik nagyon sokat tudnak ezekről a szövegekről, és kiváló azoknak, akik most akarnak minél többet megtudni, megérteni a bibliai történetekből

**Online a Zoomon lehet
hozzánk csatlakozni:
389 906 7799-es kóddal,
a jelszó: dohany**

A TARTALOMBÓL

Beregi Péter: A siker titka	6
Király Kinga Júlia: Nem igaz a biciklista hős legendája	7
Deutsch Andor: A Csányi utcai gólem	10
Bruck Irma: Jogerősen bűnös	13
Jánossy Lajos: Semmit sem tudunk	14
D. A.: A Keskeny út a boldogság felé újabb rangos díjat kapott	17
Kerényi Kata: Gyerekkori mondókáktól a családtörténeti kutatásig	18
Nagy Gabi: Államalapítók	21
Dávid Gyula: Zsidóság a kortárs irodalomban	24
Tardos János: Kővágóörsi nyár	27
Bodrogi Fűszeres Eszter: Mézzel folyó ünnepek	30

IMPRESSZUM

Pesti Sólet • A Dohány utcai körzet lapja • Címlapfotó: Dési János
Felelős kiadó: A Dohány Utcai Templomkörzet felelős elöljárója
Főszerkesztő: Dési János • email: pestisolet.lap@gmail.com • Megjelenik kéthavonta
Készült az Alapítvány a Dohány utcai Zsinagógáért támogatásával
Tördelés: Borgis-Prin Bt. • Nyomtatta a DePress Kft

Nők, férfiak és a Káddis

A Dohány utcai Zsinagógába gyakran érkeznek külföldi vendégek, és nemegyszer előfordul, hogy a köztük lévő hölgyek Káddist kezdenek mondani. Ilyenkor persze gyorsan szólunk, hogy ez nálunk nem szokás.

Előrebocsátjuk: véleményünk szerint a nők szerepe a zsidó életben fontos, megkérdőjelezhetetlen. Legszentebb ünnepeinket az ő gyertyájuk köszönti. Ők a letéteményesei a családi élet tisztaságának, a kóser otthonnak. A zsidó élet legtöbb színterén egyenrangúak a férfiakkal. Egyetlen olyan területe van a zsidó életnek, melyben nincsenek azonos szerepek: a zsinagóga, a rituálé. Itt az aktív szerep a férfiaké.

Most tisztáznunk kell, mi is a Káddis. A választ mindenki ismeri: a halottakért mondandó ima, a gyászolók fohásza. Több fajtája is létezik, mi most a gyászolók Káddisával foglalkozunk, mely a Káddis néven ismeretes. Eredete a messzi múltba vész.

Nincs közvetlen kapcsolata a gyással, I.ten nevét megszentelő ima. Tartalmaz egy Ezékiel prófétától származó idézet-parafrazist, s a Talmud idejében ezzel fejezték be az i. tentiszteletet. Később csupán a nagy tudósok halála utáni gyászhat lezárásakor hangzott el, azonban, hogy ne szegényítsenek meg másokat, egy idő után már minden temetés után elmondták.

Ma askenáz körökben a zsinagógai életben naponta többször, a szülőt gyászolók, akár egyszerre többen is a gyászév első tizenegy hónapjáig mondják el a liturgia megfelelő pontjain. A hitves vagy a gyermekek, esetleg a testvérek utáni gyász kötelező Káddis-mondása egy hónapig tart. Van azonban olyan, főleg szefárd szokás, mely szerint egyszerre csak egy gyászoló mondja el a liturgiai helyeken.

A magyarországi hagyományörző, vallásos közösségekben nők nem mondanak Káddist. Nézzük meg, miért és hogyan indokolja a halácha e szokást.

Kiindulópontunk a Sulchán Áruach megfelelő passzusa. Az Orách Chájjim traktátus 55. fejezet 1. paragrafusában áll:

אומרים קדיש. וא"א אותו בפחות מי' זכרים בני חורין גדולים
שהביאו ב' שערות, וה"ה לקדושה וברכו שאין נאמרין בפחות מעשרה

Káddist mondanak. De nem mondják akkor, ha nincs jelen tíz férfi...és nem mondanak Kedusát és Borchut sem

Erre a törvényre hivatkozik Rabbi Jicchák Jáákov Weiss a Minchát Jicchák c. responsuma 4. kötet 30. Fejezetében:

כי כבר נפסק בש"ע (או"ח סי' נ"ה ס"א), שאין אומרים אותו (קדיש) בפחות מעשרה זכרים בני חורין גדולים וכו', ואין אשה מצטרפת למנין עשרה

Már így rendelkezett a Sulchán Áruch (ibid.) hogy nem mondják (a Káddist), ha nincs jelen tíz férfi, és a nők nem számítanak bele a tízbe.

Rabbi Jáir Chájjim Bachrach a Chávot Jáir c. munkája 222. fejezetében leír egy amszterdami esetet:

שאלה דבר זר נעשה באמשטרדם ומפורסם שם. שאחד נעדר בלי בן וצוה לפני פטירתו שילמדו עשרה כל יום תוך י"ב חודש בביתו בשכרם ואחר הלימוד תאמר הבת קדיש [עי' שו"ת ר"ש מדינא חלק א"ה סי' ו'] ולא מיחו בידה חכמי הקהילה והפרנסים.

Egy elhunytnek csak lánya volt, és a helyi vallási vezetés nem emelt kifogást, hogy a házában való Tóra-tanulás után a lány Káddist mondjon.

Azonban hozzátesszi:

ואף כי אין ראייה לסתור הדבר כי גם אשה מצוות על קידוש השם גם יש מנין זכרים מקרי בני ישראל ואף כי מעשה דר"ע שממנו מקור אמירת יתומים קדיש בבן זכר היה מ"מ יש סברא דגם בבת יש תועלת ונחת רוח לנפש כי זרעו היא. מ"מ יש לחוש שע"י כך יחלשו כח המנהגים של בני ישראל שג"כ תורה הם ויהיה כל אחד בונה במה לעצמו

Igaz ugyan, hogy a nők is kötelezettek I.ten nevének megszentelésére...de mindenesetre nem helyeselhető ez a gyakorlat, mivel gyengíti a zsidó szokásokat, s ezáltal a Tórát is, mert a végén mindenki magának emel majd oltárt (Azaz a maga szája íze szerint értelmezi majd a szabályokat.)

Ebből az írásból több következtetést is levonhatunk.

Már a XVII. században is az volt a kialakult szokás, hogy csak a férfiak mondtak Káddist.

Új gyakorlatnak a lányok otthonukban történő Káddist-mondását nevezi

A lánynak NEM a templomban, hanem a saját otthonában engedélyezték a Káddist mondását.

A szokásokra való hivatkozás igen erős érv a zsidó jogrendszerben. Noha nincsenek kőbe vésvé, de a tradíciót nehezen változtatják meg, főleg, ha az évszázadokon keresztül fennállott. Ha el is fogadjuk, hogy van megváltoztatható szokás, akkor is itt áll Moshe Feinstein Igrot Moshe c. munkája Even Háézer 4. kötet 100. fejezete, melyben velősen ennyit mond:

מנהג דחומרא יותר מן הדין הוא

A szigorító szokás több is, mint a törvény.

Rabbi Mesullám Rath a Kol Mővászér c. műve 1. kötet 18. fejezetében írja:

דכל מנהג איסור שאנשי המקום החמירו על עצמן לעשות סייג לתורה או דבר שהוא מחלוקת חכמי ישראל ונהגו כדברי האוסר הרי הן כאלו קבלו עליהם לנהוג אותו איסור עליהם ועל כל הנלוים עליהם וכל בני המקום ההוא חייבין בו מן הדין

Minden tiltó szokás, melyet magukra vesznek egy adott helyen, kerítés a Tórának. S ha a bölcsek által felvetett vitás kérdésekben a tiltás szerint viselkednek, akkor e tilalmat mindenkinek be kell tartania az adott helyen, akár odavalósi, akár csak odaköltözött. Ez a törvény szerint van így.

Rabbi BenCion Méir Cháj Uziél, Izrael egykori szefárd főrabija így írt a szokásról (a pontos helyet ld. lentebb), mely szerint lányok nem mondanak Káddist:

הלכך אין לחדש מנהג זה של הגדת הקדיש מפי הבנות

Nem szabad megváltoztatni azt a szokást, hogy a lányok nem mondanak Káddist.

Miért mondhattak a fenti lányok otthonukban Káddist?

Rabbi Jáákov Reischer a Svut Jáákov c. responsuma 2. kötet 93. fejezetében egy, a fentéhez hasonló esetet ír le. Itt is egy leány mond Káddist az otthonában, minjén jelenlétében. Noha az otthoni Káddis-mondást engedélyezi, ex cathedra kijelenti:

אין להניח לה לומר קדיש כלל בבה"כ בודאי

A templomban természetesen általában nem mondhat Káddist.

A Chávot Jáir és a Svut Jáákov között ellentmondás feszül. Egyik megtiltja, a másik engedélyezi az lányok otthonukban való Káddis-mondását (Nb. a Svut Jáákov az egyetlen klasszikus responsum, mely erre engedélyt ad).

Rabbi Eliezer Jehuda Waldenberg a Cic Eliezer responsum 14. fejezet 7. paragrafusában idézi a Béér Hétévet e tárgykörben. Többek között ezt írja, és megválaszolja a feltejt kérdést:

בבאה"ט או"ח סימן קל"ב
סק"ה סובר שאין לה קדיש כלל
בבה"כ"נ ואם רוצים לעשות לה
מנין רשות בידם

A Béér Hétév Orách Chájim 132. fejezet 105. paragrafusában kifejti, hogy a templomban egyáltalán nem mondhat Káddist, de ha az otthonában akarnak neki minjént szervezni, rajtuk áll.

Azaz: Az egyén, mint individuum, az otthonában azt tesz, amit akar, hiszen nincs felette senkinek joghatósága. Azonban a ritus mintegy hivatalos helyén, a zsinagógában érvényre kell juttatni a régi szokások és rendeletek által megerősített szabályokat.

Látjuk, hogy a korai decisoroktól a modern korig ível a nők templomi Káddis-mondásának tilalma. Mi lehet e tilalom oka?

Már idéztük a Minchát Jicchák megfelelő indoklását. A már szintén említett Rabbi Ben Cion Méir Cháj Uziél Mispaté Uziél c. műve 3. kötete 13. fejezetében írja (innen származik a fentebbi idézet is):

כאמור: ונקדשתי בתוך בני ישראל, ממנו למדו רז"ל שאין קדושה אלא בעשרה, לפי שבעשרה קדמה שכינה ואתיא, זהו סודו של הקדיש עצמו, וזהו גם טעמו של אמירת הקדיש על ידי בניו שהם ממשיכים את צורתו ופעולותיו וממלאים את מקומו בעדת קדושים של עם קדוש. ודבר זה כמובן אינו מתמלא אלא על ידי הבנים שהם מצטרפים לעדה מישראל ולא על ידי הבנות. ולכן אינן אומרות קדיש בצבור

Megíratott: „És szenteltessem meg Izrael fiai között”. Innen tanulják ki bölcseink, hogy a szent dolgokhoz tíz ember kell... és ez az oka, hogy a Káddist a fiúk mondják...mert ők számitanak be a tízbe, és nem a lányok. Ezért nem mondanak Káddist a lányok a közösségben.

Frölich Róbert, főrabbi

A siker titka

Sokan úgy gondolhatják, a színház valami laza bohém-tanya, ahol a fegyelem, a pontosság, a szövegtudás másod-, sőt harmadlagos fogalmak.

Nos, ki kell ábrándítanom mindenkit: a színházi emberek fegyelmezettek, pontosak, összehangoltak, odaadók. És teljesen mindegy, hogy a közös játék melyik résztvevőjéről van szó, legyen az sűgő, ügyelő, díszítő vagy színész. Hamar kiderül, ki alkalmas erre a pályára és ki nem. A nem odaillőket kive-ti magából a szakma. A nagy egyéniségek, a kimagasló tehetségű művészek is alávetik magukat a színházi házirend-nek.

Persze a kiveteles tehetség kiveteles módon viselkedik.

Például a zseniális Csor-tos Gyula is.

A régi Nemzeti Színházban a késést pénzbün-tetéssel sújtották, különböző

„-tól-ig” -okat állítottak fel, mondjuk úgy, hogy 1-3 percig 100 pengő, 3-6 percig 200 pengő, és 6-10 percig 400 pengő a büntetés.

Egy alkalommal Csontos Gyula késett 7 perccel, és a legsúlyosabb, azaz 400 pengős ka-tegóriába került. (Tudják, ez az a kor, amikor „Havi 200 pengő fixszel, az ember könnyen viccel”.)

Ahogy beért a színházba, a portán lazán kívágta a 400 pengőt, felsétált az öltözőjébe, leült a székére, és egykedvűen nézegette ma-gát a tükörben.

Az öltöztető-szabó és az ügyelő szinte tér-den állva kérelték,

- Drága művész úr, könyörgünk, öltözzön, öltözzön! Odalenn már a nyitányt játssza a zenekar, a közönség tapsol, Önt várják!

Csontos rájuk se pillantott, továbbra is a tükörbe nézett, és szinte magának mondta közismert hangján:

- Hová siessek? Nekem kérem még 3 per-cem ki van fizetve!

Csontos idősebb korában már nehezebben tanulta a szöve-get, rendszeresen a sűgóra hagyatkozott.

Az egyik premieren a direktor felháborodottan megkér-dezte:

- Mondja Csontos, hogy tehet ilyet? Miért nem tanulja meg a szöveget a premierre?

- Ugyan, kérem! Megvárom, hogy siker lesz-e!

De az való igaz, hogy számára az egyik legfontosabb kollé-ga a mindekori sűgőnő volt.

Minden előadás megkezdése előtt magához kérette az öl-tözőjébe, és érdeklődött az állapota felől.

- Hogy érzi magát Terike?

- Jaj, jaj, drága művész úr, rettenetesen fáj a fejem, alig látok. Csontos azonnal a zsebébe nyúlt.

- Terike, ez egy nagyon erős fájdalomcsillapító, vegye be, de két tablettát, és nagyon figyeljen az előadás alatt.

A második felvonás közepén Csontos előre slattyogott a sűgőlyukhoz és leszólt:

- Hogy van?

Mire Terike sűgva:

- Már sokkal jobban, művész úr.

- Nem maga, maga szerencsétlen!

A SZÖVEG HOGY VAN!!!

Beregi Péter

Nem igaz a biciklista hős legendája

Az idei Tour de France firenzei rajtjának előestéjén a firenzei zsinagóga kertjében fogadást tartottak az izraeli Primer Tech kerékpárcsapatának tiszteletére. Matrózkek egyenruhában, távolba révedő tekintettel napcserezte fiúk sorakoztak mögöttem, időnként hátranéztem, szemmel láthatólag másutt jártak, otthon talán, vagy fejben már az előttük álló, háromhetes verseny nehezebb etapjain tekerve, esetleg itt is, ott is. A zsinagóga közvetlen bejárata előtt hosszú asztal, a szponzor, a csapat edzője és Gioia Bartali, az egykori háromszoros Giro d'Italia és kétszeres Tour de France győztesének unokája, akik rövid, alkalomhoz illő beszédekkel köszöntik az egybegyűlteket, majd Bartali legendás embermentő akcióját méltatják, aki 1943 és 1944 között a firenzei érsek, Elia Dalla Costa megbízásából az Appenninek kapaszkodóit edző terepnek álcázva, az ülés alatt a biciklivázba rejtve szállított 800 üldözöttnek – zsidóknak és nem zsidó antifasisztáknak – hamis dokumentumokat Assisibe.

A bajnokot, aki addigra már túl volt két olasz és egy francia győzelmen, és aki hívó katolikus hírében állt, a legenda szerint 1938-ban, az első Tour de France-os győzelmét követően felkereste az olasz milícia és felszólította, hogy a Mussolininek oly kedves római köszönéssel üdvözlje hazáját és rajongótáborát. Bartali azonban, mihelyt magára kapta a győztesnek járó sárga trikót és felcsendültek a Fratelli d'Italia első akkordjai, csöndben keresztet vetett, ezzel a gesztussal jelezve, hogy egyetlen hatalomnak hajlandó

alávetni magát. Hogy ellenszegülése miatt végül érte-e bármilyen retorzió vagy szóbeli elmarasztalás, arról nem szól a fáma. Az ember, én is, hinni akar. Talán ez az akarás mondatta ki velem már ott a fogadáson, hogy írni kéne egy valamirevaló szemlét a toszkán embermentési akciókról, megismertetni Gino Bartali alakját a magyar olvasókkal is.

Itt tulajdonképpen le is zárhatnám, hiszen a lényegyet belesűrittem a fenti sorokba.

Csak hogy az olaszországi oral historys munkám során a kíváncsiságomnál csak a gyanakvásom lett nagyobb. Főként a városi legendák mantrázása, a már-már refrénszerűen visszatérő és egybecsengő szövegek hallatán. Ezek a mantrák ugyanis könnyen átvehetik az irányítást a tudomány felett, kiváltképp most, a digitális tartalomgyártás korszakában, pontosabban: a mesterséges intelligencia hajnalán, amikor néhány ütős mondat egy szemrevaló fotó kíséretében képes meghazudtolni, de legalábbis részben átírni a tudományt.

Elkezdtem hát valamivel távolabb merészkedni az embermentő mondakörtől. Elsőként a Bartali alakját bemutató műalkotások körül kutakodtam, időrendben visszafelé haladva a 2023-ban bemutatott *Glory Ride* című londoni musicaltől az Amerikai Olasz Múzeum (Italian American Museum) 2017-es Bartali-kiállításáig, hogy az utóbbira vonatkozó méltatások és kritikák közt mindjárt rábukkanjak a New York-i Primo Levi központ közleményére, amely a kiállítást ürügyként használva éles hangon bírálta az egyre szélesebb körben elharapódzó legendát, illetve minden olyan fórumot,

Gino Bartali Firenzében

ami kritikátlanul terjeszti azt. A közlemény összefoglalójában egy linket is elrejtettek, ez a link Michele Sarfatti, az olaszországi holokausztkutató emblematikus – szándékosan nem a *legendás* jelzőt használom – képviselőjének minitanulmányához vezetett, amely a *The Tablet Magazinban* jelent meg angolul. Az olasz eredetit Sarfatti honlapján is megtaláltam, utóbbinak bővített változata később nyomtatásban is megjelent *A firenzei zsidók hamis igazolványainak beszerzői* címen.

A továbbiakban Sarfatti tanulmányát szemlézem, ezt pedig azért tartom fontosnak előrebocsátani, mert olyan állításokat tartalmaz, ami mindannyiunk számára tanulságos lehet. Sarfatti ugyanis nem zilálja szét a Bartali-legendát, nem is ez a szándéka, egész egyszerűen mindjárt az elején kijelenti, hogy a történészek, bár maguk is valós időben tapasztalták egy mítosz születését, vonatkozó dokumentumok, levéltári- és forrásanyag híján mélyen hallgattak, amiként a diszciplína etikája szerint elvárható tudós emberektől. A hallgatásuk alatt azonban sem az idő, sem a mítoszok iránti fogékonyság nem a tudományos igazságnak dolgozott, a sajtóorgánumok egymástól vették át és hozták le újra meg újra a szóbeszéd alapuló híreket.

Sarfatti tanulmánya messziről indít, az 1943-as hatalomátvételtől, hogy bemutassa az olaszországi okirathamisítás szükségességét és annak előzményeit. Az olasz fegyverletétel után Mussolini vezetésével megalakult saloi köztársaság, az Olasz Szociális Köztársaság és a német megszállás alatt ugyanis az Olaszországban élő zsidókat a letartóztatás és deportálás veszélye fenyegette. Túlélésük egyebek mellett azon múlt, hogy el tudnak-e bújni, hozzájutnak-e álnévvel ellátott hamis személyi igazolványokhoz. A gyakori rendőrségi

ellenőrzések és razziák miatt kivétel nélkül minden olasznak személyi igazolványra volt szüksége ahhoz, hogy szabadon közlekedjen az országban, és megszálljon hotelekben, panziókban. A háborús ínség miatt bevezetett élelmiszerjegyek kiváltásához is személyazonossági okmányokra volt szükségük.

Az olaszországi zsidóknak, akárcsak valamennyi olasz állampolgárnak, ugyanezen okokból volt szükségük hamis személyi igazolványokra. Kiváltképp Firenzében, ahol azokat a zsidókat, akik a valódi okmányaikkal próbálták élelmiszerjegyet igényelni, mindjárt az elején letartóztatták.

A hamis okmányokon általában olyan dél-olaszországi települések szerepeltek, amelyeket a szövetségesek már felszabadítottak, épp ezért az okmány valódiságát ellenőrizni lehetetlen volt. Ez a tény ugyanakkor hatalmas veszélyforrást is jelentett: hiába szerepelt ugyanis Puglia vagy Szicília a személyazonosságban, az erős velencei vagy firenzei akcentus bármikor leleplezhette az okmány birtokosát. Vagy a razziák során találkozhatunk olyan rendőrrel, aki helyismeretre vonatkozó kérdéseket szegezett nekik.

A hamis okmányokra, ezt Sarfatti fontosnak tartja hangsúlyozni, eleinte elsősorban az antifasiszta ellenállóknak volt nagy szükségük, hiszen a fegyverletételt és Mussolini őrizetbe vételét követően ők exponáltak magukat a leginkább. Vagyis az okmányok gyártása elsősorban nem a zsidók megmentését szolgálta. Előbb be kellett jártni a bonyolult logisztikát – üres űrlapok megszerzése vagy soron kívüli nyomtatása, hamis városi pecsétek délről –, a zsidóknak is menekülést biztosító iratok lehetősége csak ezt követően vált ismertté szélesebb körben.

Sarfatti másodjára egy amerikai-lengyel riporter, Alexander Ramati 1978-ban publikált könyvét elemzi, aki a háború alatt haditudósító volt Olaszországban. A *Földalatti mozgalom Assisiben: papok a zsidómentésben Ruffino Niccacci atya elbeszélése alapján* című kötet hemzseg

a ténybeli hibáktól, elsősorban magának Gino Bartalinak is tévesen közli a nevét – rendre Battagliaként hivatkozik rá az amerikai, majd később az angol kiadásban –, ami azért is fontos, mert tulajdonképpen ez az a „kordokumentumként” aposztrofált forrásanyag, amelyből valósággal kirobbant a Bartali-mítosz.

A Ramati-Niccacci narratíva számos egyéb tévedést és kitalációt is tartalmaz. A könyv például váltig állítja, hogy Niccacci atya Firenzébe való érkezésének napján, azaz 1943. november 23-án a sajtó már lehozta az olasz kormány legújabb, valamennyi zsidó le tartóztatására vonatkozó rendeletét. Továbbá a könyv szerint ugyanezen a napon a náci razziát tartottak a firenzei kolostorokban az ott bujkáló zsidók után kutatva. Ramati a következő szavakat adja Niccacci atya szájába: „Látam, amint egy egész családot a falhoz állítottak és agyonlőtték őket, mivel egyiküknél revolvert találtak.”

Ezzel szemben az Olasz Szociális Köztársaság rendeletét november 30-án jelentették be a rádióban, a sajtó december 1-jén szemlélte, a náci razziát pedig november 26-27-én hajtották végre, és senkit sem lőttek le.

Hasonlóképpen sántít ebben a narratívában egy másik, a mentőakcióban szintén futárként résztvevő antifasiszta, Giorgio la Pira története, aki a szóban forgó periódusban már a firenzei San Marco dominikánus kolostorban élt visszavonulva, hiszen elfogatási parancs volt ellene, településről településre keresett menedéket, Chiantiba, majd Tregolába ment, végül december 8-án eljutott Rómába és ott is maradt a város felszabadításáig.

A tényfeltárás harmadik etapja a tanúvallomások egybevetése. Sarfatti sorra elemzi a firenzei megmentettek és megmentők visszaemlékezéseit, vallomásait, a keresztvizitkozásokat, amelyek a tanúvallomások során egymást erősítik, Bartalit azonban egyikük sem említi, ahogy maga Bartali sem tesz róla említést életében, nyilatkozatait, memoárját átfésülve utalni sem utal rá.

Sőt, Bartali futárszerepét meg is cáfolja Aldo Brunacci, az Assisi Szent Ferenc-bazilika egyik papja, akit a püspöke bízott meg azzal, hogy lebonyolítsa az embermentést, ő tartotta a kapcsolatot a firenzei és genovai közösséggel is. „Ez nem más, mint kitaláció. A szerző minden bizonnyal egy filmforgatókönyvet akart csinálni, és keresve sem találhatott volna erre alkalmasabb, bő fantáziával megáldott személyt, mint Ruffino atya” – nyilatkozza Aldo Brunacci 1985-ben, majd hozzát teszi, hogy bizonyára akkor képzelte bele Gino Bartali alakját az embermentő akcióba, amikor megírta neki, hogy egy bizonyos kényes ügyben Perugiába kell mennie biciklivel.

Akkor hát kik voltak valójában a firenzei embermentők? - teszi fel a kérdést Michele Sarfatti, és ez a retorikai fordulat azt is meggyőzheti jó szándékáról, aki mindaddig kekeckedésnek gondolta a fenti tényfeltárás epizódjait. A történész ugyanis csak tények alapján írhat narratívát, minitanulmányában ennek jár utána, s bármily fájó is egy hőst elveszíteni, ki kell mondanunk, hogy a firenzei zsidóság megmentésén – bármily tetszetős is a kép Bartalival az Appenninek meredélyein tekerve a biciklivázba rejtett hamis iratokkal – nem egy híres ember, hanem sok, kevésbé híres civil, nő és férfi, zsidó és nem zsidó munkálkodott.

Álljon itt a nevük: Leto Casini atya, Giorgio Nissim, Anna Maria Enriques Agnoletti, Mario Finzi. Volt, akinek az életébe került.

Rajtunk, utókoron múlik, hogy ragaszkodva a megörökölt mítoszokhoz elfeledjük-e tetteiket, vagy ebben a zajjal és hírel bombázott nyilvánosságban kinyomozzuk az igazságot. Őértük és a hozzájuk hasonlókéért.

*Király Kinga Júlia
Fotók: Dési János*

A Csányi utcai gólem

Zsidó színház Budapesten

A belváros szívében, egy szűk, macskaköves utcában különleges és izgalmas intézmény bújjik meg: az egyetlen magyarországi zsidó színház. Nagy ereje van, bár agyaglábakon áll. A Gólem a Csányi utca 3. alatt várja a nézőit – Borgula Andrással az alapító-igazgató-impreszárió-rendezővel arról beszélgetünk, hogy milyen egy zsidó színház, mi teszi azzá, és mit játszanak az új évadban.

- **Kezdjük veled! A Madách Gimnáziumba jártál.**

Ott érettségiztem '94-ben. Elég sok minden köt egyébként a 7. kerülethez, talán nem véletlen, hogy a színház is itt van... a Kazinczy utcában volt a nagypapám egyetlen olyan testvérének a suszterája, aki életben maradt, és hazagyalogolt Auschwitzból. Csak halványan emlékszem az egyszobás utcai lakásra, amiben elől volt a műhely és egy függönnyel volt elválasztva mögötte lakott. Neki köszönhetem, hogy legalább emlékszem néhány családi viccre: Gyula bácsinak az volt a szavajárása, hogy kétfajta zsidó van, a suszterek meg a Rotschildok, mi a suszterek vagyunk, gyerekek.

- **De az érettségi után nyolc évig Izraelben éltél – benne egy jó hosszú katonasággal.**

Három évet töltöttem a seregben, főhadnagyként szereltem le, közben megtanultam a nyelvet, hiszen muszáj volt, és lehet, hogy szerénykednem kéne, de tény, hogy jó katona voltam – mert motivált voltam. Ha az ember motivált, hegyeket tud megmozgatni. Nagyon szerettem Izraelben élni, és nagyon meg akartam felelni az elvárásoknak. Úgy éreztem, hogy ez egy korrekt üzlet, én három évet adok az életemből, cserében pedig egy új élet lehetőségét kapom. Nem mintha közben a régít el kellett volna hagynom. Aztán 2000-tól 2003-ig Tel Avivba jártam rendező szakra.

- **Nagyon mást tanultál ott, mint amit itthon tanultál volna?**

Valószínűleg, mert amikor itthon jelentkeztem a mesterképzésre, azt a választ kaptam, hogy be se adjam a kérvényt... persze, akkor még nem a bolognai rendszer volt. Én azt a fajta színházcsinálást tanultam, ami a társulatból merít. Ez itthon is létezik, nem egy örületes különlegesség, mégis azt hiszem, hogy a 20–21. századi magyar mesterek mind úgy érték el a sikereiket, hogy volt egy erős koncepciójuk, és azt mindenáron megvalósították. Mi viszont azt tanultuk, hogy a színészek a legnagyobb erősségeink, és ha igazán velünk vannak, akkor csodát fogunk tudni csinálni. Egyedül is létre lehet hozni valami érdekeset, de az soha nem lesz igazából színház. Persze én is egy határozott elképzeléssel érkezem az első próbára, tudom, mit és hogyan szeretnék mondani, de már az első találkozás során megdőlhét minden – attól függ, hogy reagálnak a munkatársaim.

- **A színháznak nincs társulata, de visszatérő színészei azért vannak.**

Azért dolgozom gyakran újra ugyanazokkal a színészekkel, mert velük egy húron pendülünk, tudunk érdekeset mondani egymásnak, és sokáig izgalmasak maradunk egymás számára. Egy színész nem attól lesz jó vagy rossz, hogy ilyen nyitott és kooperatív, hisz sokféleképpen lehet színházat csinálni, de ha valaki nagyon nem tud mit kezdeni ezzel a fajta megközelítéssel, jobban szereti, ha pontosan előírják, hogy mikor, mit csináljon, akkor nyilván nem hívom újra.

Fotó: Hirling Bálint

- **Tehát egy színházi világképet hoztál Pestre.** Meg az izraeli és közel-keleti színház ismeretét. Húsz évvel ezelőtt, amikor hazajöttem, alig tudtak valamit itthon az izraeli színházról. Efraim Kishon neve mindenkinek ismerősen csengett, de ő volt a maximum. Ha Hanoch Levint egy-két helyen színpadra állították, akkor angolból fordították, amivel rengeteg minden elveszett belőle. Ilyesfajta tudásból hoztam valamennyit. Meg hát, egy kultúra ismeretét: nem a zsidó, hanem az izraeli kultúráét. A kettő messze nem ugyanaz, bár természetesen van közöttük átfedés.

- **És itt a Gólemben ehhez hozzáadódik a budapesti zsidó kultúra is?**

Abszolút. Ha tudok valamiben különlegeset mutatni, az pont ez a keveredés. Végül is, itt nőttem fel, most húsz éve újra itt élek, és végig nagyon erősen volt és van bennem ez a magyar zsidó... nem is tudom, micsoda, talán kulturális identitás. Ezen kívül van egy erős izraeli identitásom is, és mindez úgy, hogy nem valamilyen macsósággal, hanem inkább a művészet iránti vágygal keveredik. Nagy szerencsém, hogy nincs itthon még öt ilyen ember, mert akkor én csak az egyik lennék azok közül, akik ezt tudják nyújtani.

- **A köztes lét nyilván örök ihletforrás. Meg persze két szék közé is lehet esni vele.**

Sokan meg szokták kérdezni, hogy ha a magyar és az izraeli válogatott játszik, akkor kinek drukkolok. Hát az a legjobb az egészben, hogy mindkettőnek! Folyamatosan igyekszem a kétféle létem előnyeit összegyűrni. A magyar kultúra végtelen és kimeríthetetlen, de az egyik alapeleme a borúlátás... belőlem az izraeli hurraóptimizmus ezt kitörölte. Ott az megy, hogy „képesek vagyunk rá, hajrá, együtt meg tudjuk csinálni!” És szerintem ennek köszönhetően ülünk most Budapesten egy zsidó színházban. Nem véletlen nem csinálta ezt meg más.

- **A független színházaknak nagyon nehéz dolguk van ma Magyarországon. De az, hogy itt ki van írva a cégtáblára, hogy zsidó színház, valószínűleg nem könnyíti meg a helyzetet.**

Több okból sem. Azzal a hiedelemmel is meg kell küzdenünk, hogy „a zsidó színházaknak biztos nincsenek anyagi gondjai” – ami általában nem bújtatott antiszemitizmus. Még olyanok is bedőlnek neki, akik a független szférában dolgoznak, és pontosan látják, hogy ugyanazok a gondjaink, mint az összes ilyen színházat fenntartani próbálóknak. Ebben a műfajban Pintér Béla a legsikeresebb, de még őt sem tudja eltartani a közönsége. És azt a legendát sajnos el kell oszlatnom, hogy ami zsidó, annak biztos van támogatása. Hát nincs. Az állam támogatja a zsidókat? Igen, az EMIH 2019-ben kapott 1,8 milliárd forintot színházra, azóta sem született belőle semmi; talán majd egyszer. De a közönség is nehezen fogadta el a „zsidó színházat”. Kérdeztetek, hogy

miért kell ezt kiírni. Akkor itt mindenki zsidó? Zsidóul beszélnek? Zsidóknak játszunk? Csak zsidók jöhetnek be?

- **Logikus kérdések...**

Egyrészt ugyanarról a legfeljebb öt-hat témáról beszélünk, mint a világ összes színháza: család, párkapcsolat, bosszú, szerelem, hatalom, és ezzel nagyjából kész is a lista. De hiszek benne, hogy van egyfajta látásmód, ami nem jobb vagy rosszabb, csak más, mint mondjuk a keresztény látásmód. A zsidók máshogy néznek a családra, másképp beszélnek a gyerekekről, a szerelemről... és nálunk minden előadásban szerepel zsidó. A párkapcsolati dráma egyik karaktere biztos zsidó, és ez problémává is válik. Mert ha nem így volna, nem játszanánk. Mi attól válunk zsidó színházzá, hogy amiről beszélünk, annak a centrumában a zsidóság vagy egy olyan zsidó áll, aki képviseli a közösséget. A nálunk alkotó művészek viszont nem feltétlenül zsidók. Amikor felkérek valakit, akkor az a lényeg, hogy jó legyen a szakmájában. Aki Hamletet játszik, az sem volt feltétlenül dán királyfi azelőtt. Épp ezért nálunk minden próbafolyamat az úgynevezett bezsidulással indul. Az első két-három nap nem a darabbal foglalkozunk, hanem kizárólag a zsidósággal. Beszélünk egy rabbival, elmegyünk egy zsinagógába, levéltárba, találkozunk az éppen aktuális téma szakértőivel, civil szervezetekkel: arra törekszem, hogy lekerüljön a pátosz a zsidó szóról.

- **A közönségetek viszont zsidó?**

Nehéz kérdés, hiszen őket nem kérdezem meg. Hála istennek, egy évad alatt legalább tízezer néző vesz jegyet a kb. száz előadásunkra. Úgy kétezerig még fejben tartottam őket, de most már képtelen vagyok rá. Biztosan sok zsidó jön ide, abból érzem, hogy olyan helyeken nevetnek, ahol más nem, gyakran másképpen reagálnak, és mernek is másképpen reagálni. Azt saccolnám, hogy a nézőink negyede zsidó, a többiek pedig a kultúrára nyitott, színházba járó emberek, és nagy öröm, hogy egyformán vannak közöttük fiatalok és idősek is. A covid után direkt a fiataloknak szóló programokat indítottunk, ifjúsági társulatot szerveztünk, és úgy látom, megérte, sok gimnazista, egyetemista jár hozzánk. Harcolok a bennfenteskedés ellen.

• **Van egy kultúraközvetítő küldetésed?**

Ezt nagyon fontosnak tartom! Lehet, hogy közhelyesen fogalmazok, de egy hajóban evezünk. Nincs egy vonal, aminek az egyik felén a magyar kultúra, a túloldalán meg a magyar zsidó kultúra van. Szándékosan használtam kétszer a magyar jelzót: ez a kettő nincs szembeállítva, de még csak egymás mellett sincs. Szétválaszthatatlanok. Nem kell hidakat vernünk, mert nincs szakadék. Viszont, ha nagyon sokat álldogálunk egy vonal mellett, és azt mondogatjuk, hogy itt egy szakadék, a túloldalon lévő emberek nagyon mások, vigyázzatok, akkor elhisszük. Ez a színház egy erős mozdulattal átlöki az embereket a vonalon, és hopp, senki sem zuhan a mélybe. Az alapvető dolgokban nagyon-nagyon hasonlítunk, ráadásul az én szememben a különbségek kulturálisak és nem vallásiak, még akkor is, hogy ha Magyarországon a zsidóság egy felekezet. Én is mélyen zsidó ember vagyok, pedig nem vagyok vallásos. A zsidóság számomra kulturális alapra épülő közösség. A közösség igazán fontos: senki nem lehet zsidó otthon egyedül – habár, ez persze csak az én véleményem.

• **Az idén mire készültök?**

Az év első felében két bemutatónk lesz. Három ismert Kafka novellából készül három egyfelvonásos, amit két fiatal rendezővel állítunk színpadra. Nem volt szándékos, de a két rendezőtársam, Sahin-Tóth

Sári és Regős Simon közül az egyik a Free SZFE, a másik a hivatalos, állami SZFE végzős hallgatója; a Radnóti Miklós Színház színészei játszanak – elvégre tulajdonképpen egy utcában vagyunk, a Csányi utcát valaha Kismezőnek hívták –, de közreműködik a produkcióban a Cseh Kulturális Intézet, az Osztrák Kulturális Fórum és a Goethe Intézet is, hiszen Kafka németül író, cseh zsidóként egyesíti magában a Monarchiát. A zeneszerző Prágából jön, a díszlet- és jelmeztervező csapat Bécsből. Épp ezért nagyon bonyolult a próbafolyamat, már neki is kellett látnunk, a premier pedig november végén

lesz: szeretnénk, ha ezeknek a sötét, nyomasztó novelláknak a komikus oldalát is meg tudnánk mutatni.

A másik bemutatónk azért különleges, mert meggyőződésem, hogy Fullajtár Andrea ma az öt legnagyobb magyar színésznek egyike. Az ő nagymamája túlélte a deportálást, hazajött, már itthon megvakult, azután több évvel később visszanyerte a látását, és közben végig naplót írt. Ez a napló az idén könyv alakban is megjelenik, az lesz a címe, hogy *Tíz hónap Babilon*. Andrea körülbelül annyi idős, mint a nagymamája volt, amikor mindezt átélte. Szóval, most egy ötszáz oldalas könyvből próbálunk előadást húzni, hogy elmondjunk egy történetet, életre keltsünk egy figurát, és közben behozzuk a történetbe Andreát magát, az ő történetét. Arra készülünk, hogy a holokauszt nemzetközi emléknapján, január 27-én játsszuk majd először.

• **És közben jó pár darabot áthoztok tavalyról.**

Kilenc saját előadást tartunk repertoáron, a legrégebbi, a *Lefitymálva* tizenhárom éve megy. Egyszerűen nem tudjuk levenni a műsorról. Nagyon itt az ideje, hogy Vinnai András, a darab szerzője megírja a *Lefitymálva 2.*-t.

És emellett sok kulturális vagy klubeseményt is szervezünk, az év során kilenc alkalommal lesz könyvklubunk, amikor mindig egy-egy könyvről beszélgetünk, de szakértőt is hívunk, lesz filmklub, lesz színházi kocsmakvíz, amelyre más független társulatokból jön majd vendég. Lesz *Helló, Sábesz*, ami szombatfogadás, csak vallás nélkül: a vendégeinknek elmagyarázzuk, hogy mik a szokások, és miért; gyertyát gyújtunk, sóletet eszünk, megismerkedünk a hetiszakasszal, de nem imádkozunk. A *Mi a vacsi* című rendezvényünk vendégével együtt beszélgetünk, és főzünk valamit, amihez ő személyesen kötődik – először *Bíró Kriszta* jön hozzánk. Nagyon sok mindent ki szeretnénk próbálni az idén: mert mindenképpen talpon akarunk maradni – ahogy az egy Gólemhez illik.

Deutsch Andor

Jogerősen bűnös: Irmgard Furchner, a lágertitkárnö

Augusztus 20-án történelmi jelentőségű ítélet született Lipcsében. A Német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (Bundesgerichtshof – BGH) megerősítette Irmgard Furchner (99), a Stutthof koncentrációs tábor egykori titkárnöje tömeggyilkosságban való bűnrészessége miatt hozott ítéletét. Két évvel korábban a schleswig-holsteini Itzehoe tartományi bíróság két év, felfüggesztett ifjúsági börtönbüntetéssel sújtotta az idős asszonyt, s az a tény, hogy fellebbezését most elutasították, nem csupán a magánvádlóknak, hanem a holokauszt összes áldozatának nyújt igazságtételt – még ha leginkább szimbolikusat is.

Az idős asszony tolokocsis és szájmaszkos képe már 2022-ben bejárta a világsajtót, és – mivel a fellebbezési bíróságon nem jelent meg – most újra minden fontosabb hírmédia közölte a felvételeket a szürke tolldzsekis öregasszonyról. Az ítélet tényén túl azonban nem sok szivárgott át a mainstream médiába, pedig a büntetés csak a bűn ismeretében értelmezhető, a felelősségre vonás legfontosabb funkciója pedig az emlékezés felelevenítése.

Irmgard Furchner a náci koncentrációs táborok több ezer civil alkalmazottja közül az első, akit bíróság elé állítottak és – most már ez is kijelenthető – jogerősen elítéltek. Az akkor még fiatalokú nő a Gdansk melletti Stutthof koncentrációs táborban vállalt munkát, és Paul-Werner Hoppe SS-Sturmbannführer titkárnöje lett. Hoppe működtette Stutthofban a halálgépezetet: kivégzési parancsokat adott ki, beosztotta az őrszemélyzet szolgálatait, és összeállította az Auschwitzba tartó vonatok deportációs listáit. Amit ő diktált, azt Irmgard Furchner jegyezte le, így betekintést nyert a német történelem legsötétebb fejezetébe.

1943 júniusa és 1945 áprilisa között Furchner egyenruhában, karszalaggal a kezén ült az 1-es osztály irodájában a KZ parancsnoki központjában, közvetlenül a főnök alá rendelve. A tartományi bíróság 2022 végén ítélte el őt 10 505 gyilkosságban való bűnrészességre és 5 gyilkossági kísérlet miatt. Mivel a védelem fellebbezett, a lipcsei eljárás központi kérdése az volt, hogy

egy civil alkalmazott, egy egyszerű irodai dolgozó elkövethetett-e bűnrészességet gyilkosságban. Az idő fontos szerepet játszott a fellebbezési eljárás során is, mivel ezeket a kérdéseket csak addig lehet tisztázni, amíg a vádlott életben van.

A 31 magánvádlónak, a túlélőknek és az áldozatok hozzátartozóinak nem a bosszú vagy a megtorlás volt a célja ebben a perben – ezt ügyvédjeik többször is hangsúlyozták. Nem arról volt szó, hogy egy idős asszonyt a maradék életére börtönbe zárjanak. Ők egy precedens értékű ítéletet akartak, amelyben a bíróság megállapítja a náci elkövetők bűnrészességét, és megcáfolja a mentségeiket. A magánvádlók – s rajtuk keresztül a holokauszt áldozatai – régóta küzdenek az ellen a felfogás ellen, hogy a koncentrációs táborok civil alkalmazottai ártatlanok lennének a náci népirtásában. Nem azok, hiszen ellenállhattak volna, akár csak áthelyezési kérelemmel is élhettek volna.

Az immáron jogerős ítélet azt mondja ki, hogy Irmgard Furchner a Stutthof koncentrációs tábor halálgépezetének szerves része volt. Munkája révén tevélegesen támogatta a fő elkövetőket abban, hogy kegyetlenül megöljék a foglyokat, vagy megkíséreljék ezt – azáltal, hogy életellenes körülményeket teremtettek a táborban, halálmeneteket szerveztek, gázkamrákat használtak, és a foglyokat az Auschwitz-Birkenau megsemmisítő táborba szállították. A fellebbezési eljárásrend alapján Lipcsében nem voltak tanúk és szakértők, nem mutattak be újabb bizonyítékokat, a védelem és az ügyészség (a magánvádlók aktív közreműködésével) a korábbi eljárás dokumentumai mentén érveltek álláspontjuk mellett. Az egyik idézett dokumentum azt bizonyította, hogy Irmgard Furchner részt vett abban a kommunikációban, amikor „a Zyklon B mérgezőgázzal történő gyilkosságokhoz szükséges anyagok beszerzéséről” volt szó. Az egyik magánvádló ügyvédje a *Der Spiegel*nek ennek kapcsán azt mondta, hogy „ha egy olyan asszonyról lenne szó, aki a lágertitkárként levest főzött, akkor senki nem beszélne bűnrészességről, de a vezető titkárnö felelőssége egyértelmű – főként, hogy még próbaideje is volt, és bármikor felmondhatott volna”.

Az áldozatok és azok hozzátartozói végig a per szimbolikus jelentőségéről beszéltek. Irmgard Furchner védői ezzel szemben a tisztázatlan jogi helyzetre hivatkoztak. A jogerős ítélettel most már minden egyértelmű lett, az pedig több mint szimbolikus, hogy a vádlott két éve, az első tárgyalási napon elszökött a lakóhelyéről szolgáló idősök otthonából, és a bírónak kellett előállítatnia.

Bruck Irma

Semmit sem tudunk

Tétován toporgok napok óta. Pilinszky fenti versmondata jár a fejemben. Pontosabban mindaz, ami ebből következik; ennek a három szónak a fénykörében, árnyékában áll; mit tudtunk, mit tudunk. Mit nem. Mit tudhatunk. Mit nem. Nyomban elakadok, mielőtt lendületet vettem volna. A Pilinszky-vers fogva tart, szorítása nem enged:

Kit fölvezetnek? Nem tudom.
Kik fölvezetik? Nem tudom.
Vágóhíd vagy vesztőhely? Nem tudom.
Ki és kit öl? Ember öl állatot vagy állat embert? Nem tudom.
S a zuhanás, a félreérthetetlen, s a csönd utána? Nem tudom.
S a hó, a téli hó?
Talán száműzött tenger, Isten hallgatása.
Vesztőhely télen. Semmit sem tudunk.
 (Vesztőhely télen)

Olyasmiről szeretnék írni, amiről nem tudok, ám egy mégolyha esszépróza, tehát kísérletező szöveg tárgya sem lehet ez. A hiány, igen, az lehet. Meg a hiány sziluettné, határain túl eső, mintegy a másik oldalon elterülő világ.

A Bevezetés az antiszemitizmusba című önismereti munka első fejezetét kell megnyitnom ahhoz, hogy aztán eljussak egy Sas-hegyi ikerházhoz, meg két, ceruzával sűrűn teleírt lapokat magában foglaló, viharvert füzethez.

Az elbeszélés nem lehet lineáris, a bevezetés mozaikos, akár az életünk; a benyomások, a tapasztalatok, a megismerés története rendezetlen, ekképp nem szeretném a rendet imitálni; bele- és közbe kell vágjak. Be kell ékeljem már itt, az elején, hogy amikor tíz évvel ezelőtt a Sas-hegy lábánál, a Molnár Farkas által tervezett ikerházba költöztünk, semmit nem tudtam arról, hol járok. Illetve igen, egy réteget ismertem; egy barátom a Káló esperes utcában lakott, nála sokszor fordultam meg a nyolcvanas évektől kezdve, tőle értesültem, aki az Arany János Gimnáziumban tanult, hogy a kommunisták elvették a Sion-rendi apácáktól és az ötvenes években Oleg Kosevoj néven ifjú káderképzőként működött.

A tizenkettedik kerületről semmit nem tudtam, hacsak, mintha otthonról, fél füllel,

azt, hogy a hegy déli oldalában, a második világháború végén, miként apám emlegette: az ostrom alatt, az egyik utolsó, komoly védvonala húzódott itt a magyar hadseregnek. Erről magam is meggyőződhettem, amikor immáron járó-kelő, két éves fiammal a nyakunkba vettük ezt az övezetet, és lövészárkok, lőállások sokaságát fedeztük fel.

A Sas-hegy békés útvonalakkal körbefont tömege természeti szépségével ragadott magával; tízezer lépés Magyarországon. A Vércse utca éles félkanyarral rövidített szakaszán, ahol élünk, a szomszédok közül egy nyolcvan felettil ittam meg néhány pohár whiskyt, ő mondta el, hogy az egyik ház Weiss Manfrédé volt, és azért épült arra a pontra, ahova, mert a királyi palota fölé magasodó perspektívát akart megteremteni a tulajdonosa, ezzel véve elégtételt azon az öt zsidó voltában megalázó jogsértésen, miszerint Horthyék nem engedték, hogy a várban lakhasson.

Immáron babakocsisan, a Gébics utcában torpantam meg két botlató kőnél.

APPENDIX:

A legenda, hogy a Kádár-rendszernek sikerült a magyarországi antiszemitizmust felszámolnia, amellyel ugyan nem kérkedett, ám azzal, hogy a problémát lényegében pacifikálta, hitegette magát, nos, sokak meglepetésére, a rendszerváltás éveiben legalábbis és látványosan szertefoszlott. Ha például néhai gimnazista osztálytársaimmal találkozom, mind a mai napig értetlenül tárják szét jó néhányan közülük a kezüket, erről nem volt szó, sem átvitt, sem közvetlen értelemben; négy, mindent meghatározó évünk során az úgynevezett zsidókérdés, annak bármiféle aspektusa nem volt beszélgetéseink tárgya, mondják, elmunkánkat nem foglalkoztatta. Igazuk van.

Nincs igazuk.

Igazuk van abban, hogy nagy témáink inventáriumába nem tartozott, és nincs igazuk abban, hogy ne lett volna róla szó. Töredékes, ám annál élesebben felvillanó emlékeimet forgatva, mivel a trianoni döntés, a megcsonkolt ország a nagy témáink közé tartozott, ekképp annak történeti környezetében a Tanácsköztársaság 133 napja olykor terítékre került. És abban a korabeli szövegekörnyezetben, amelyben a családi elbeszélés-hagyományok összefogózkodtak, a kömmün egyenlő volt a zsidóknak a hazára támadó, se i'tent, se embert nem ismerő lerohanásával.

Családi tradíciókat említettem. Kádár János idejében az általam felderíteni vágyott, ha úgy tetszik, idézőjelek közé vontan, második nyilvánosságban, a kocsmák pultjánál, az alternatív művészi szcena büféiben, a piacokon, a restikben, az aluljárókban kövidinkázó csövesek között, punk- és new wave-koncerteken, sorolhatnám, nem állítanám, hogy nem hangzott el a szó: zsidó(k), ám az antiszemita közbeszédre jellemző, különféle bugyrok nem gözölögtek, valóban.

Valamelyik nap megyek haza a fiammal az oviból, az anyukája már otthon van, és már újságolja is: De kár, hogy nem voltál itthon, én semmit nem tudok megjegyezni. Képzeld, az udvaron cigarettázom, a kapu előtt megáll egy ismeretlen férfi, köszön és kérdezi, bejöhet-e. Természetesen, válaszoltam. És hogy körülnézhet-e, kérdezte. Furcsa volt a kérdés, tartózkodónak mutatkoztam. Leültettem előbb, kávéval kínáltam, afölött mondta el, hogy ebben a házban zsidókat bújtattak. Ha akarom, megmutatja, hol. Akárha itthon lenne, nyomban a felső szintre ment és a hálószobánk gardróbba alakított részére mutatott. Arra az egy méterszer kétméteres beugróra. Itt, mondta. Aztán kinézett a kertbe, azt mondta, a cseresznyefa egyidős a házzal. Egy órán keresztül maradt, mesélt, de ismersz, a részletekben elveszek, képtelen vagyok őket megjegyezni. Felmentem az emeletre, megálltam a ruhákkal telezsúfolt szekrénysor előtt. Hány ember fért el itt, ki bújtatta őket, hogyan fértek el, mit csináltak azokban a napokban. Mikor jöhettek ki ebből a lyukból, mert emberhez mérten az: lyuk.

Lyuk az életemben.

Nem gondolhattam mindennap rájuk; reggelente az alsóneműmet, a pulóveremet, a nadrágomat húztam ki onnan. A férfit, aki nálunk járt, sosem láttuk többé, pedig úgy búcsúzott, eljön megint.

APPENDIX:

Hogy a zsidó szót mikor hallottam először, nem tudom. Azt tudom, hogy állandóan gyanakvás és idegenkedés övezte, főleg többes számban hangzott el: a zsidók. Gyakran ellenséges regisztereken szólt, úgynevezett érdemeik emlegetésekor az összetartást hangsúlyozták. Hogy ez az, ami belőlünk, a magyarokból hiányzik. Az összetartás. Szemben a zsidókkal, akik, ahol csak lehet, egymást támogatják. A párt iránt lojálisak. A társaság, a néhai keresztény középosztály leszármazottai közmegegyezéssel meggyőződése volt ez a leginkább többes számban használt megjelölés: a zsidók. Ám indulatos bizalmatlanságuk zsilipjein mindig átcsúsztak olyanok, akik zsidók, de szakmájuk jelesei, gyerekkori barátok; a beszélgetésekben időnként felbukkantak, ám soha nem maradhatott el a mondottakból ez a de. Zsidó srác, de remek sebész, mérnök, közgazdász. Zsidó srác, de nagyon tehetséges, zsidó csaj, de

Jánosy Lajos, cikkünk szerzője. Fotó: Dési János

nagyon művelt. Zsidó pasas, de kiváló boltos, de remek író, de nagyszerű festő. Zsidó a tag, de segítőkész, de nem párttag. Ez a de, ez legalább annyira ingerelt, mint az antiszemita műsor további elemei.

A Bevezetéshez a Kivezetést is meg kell majd írjam.

Az antikvitás legalább tizenöt éve költözött a szüleim lakása alá, a társasház földszintjére. Amikor a fiam megszületett, élénkült fel bennem az érdeklődés iránta; régi játékokra vadásztam. Gyűlöltem volna a műanyagokkal felhizlalt játékraktárakban (eufemisztikusan: boltokban) keresgélni. Megbízható, fából készült holmikra vágytam; a számításom bevált. Azóta heti betérő vagyok ide. Egy alkalommal, nem sokkal a Sas-hegyi látogatónk után, ismét bekukkantottam. A tulajdonos, akivel baráti viszonyba kerültem, könyveket nem forgalmaz. Írásos anyagai maximum korabeli naptárak, hirdetések. Jómagam viszont menthetetlen bibliofil vagyok, szenvedélyem tárgyai nem csupán a könyvek, hanem minden papír, amelyen a tollat vagy ceruzát ragadó emberi kéz nyomaira lelhetek. Beléptemkor, rutinos orral, nyomban felfedeztem a pulton két füzetet.

Az egyik borítása imitált krokodilbőr, alatta a másiké semleges, fakó zöld. Ezekről mit lehet tudni, kérdeztem legott. Auschwitz naplók, ezt tudtam kisilabizálni belőlük, válaszolta antikós cimborám. Hogy került hozzád, kérdeztem. Valami takarítónőtől szerezte az egyik állandó kliensem. Semmi egyebet nem tudok róla. Azonnal megvásároltam őket. Kinyitottam, az első, négyzethálós oldalán: II. 9.-én du. kivonulás Bergen Belsenből. 10. állomások. A következő lapon: Ladányi Ilona. Aztán tovább: 1944 dec. 4.-e, életünk legborzalmasabb napja.

APPENDIX:

Bevezetésem az antiszemitizmusba, mint a néhány hevenyészett jegyzetemből kitűnik, a Kádár-rendszerben kezdődött. Ekkor derült ki, abba nőttem bele, hogy a háború előtti középosztály, amelyből a szüleim társasága verbuválódott, történelmi tudatának egyik alapeleme a zsidókkal szembeni averzió, bűnbakkeresési ösztöneik célpontjának változatlanul megfelelnek, akik aztán, apámmal együtt, undorodva, csöcselékként beszéltek a nyilasokról, akik megtörték az úri Magyarország rendjét. Apám kedvenc filmje A halál ötven órája volt. A németekért lelkesedett, ellenben Hitlert csak egy rikácsoló szobafestő-mázolóknak nevezte. A német vezérkar műveltségét méltatta. Az elszakított területekért a bécsi döntéseket méltatta, a német közbenjárást elismerte. Teleki Pálért lelkesedett, búcsúlevelét gyakran idézte. Horthyért nem rajongott, de kormányzó úrként emlegette. Az ellentmondásokkal harmonikusan együtt élt 1986-ig, amikor apja, tehát a nagyapám barátja, Almásy Pál könyve megjelent, és a szerző, a Kis János-féle ellenállás egyik jelese vendégségbe nem jött hozzánk. Erről majd a Bevezetés későbbi fejezeteiben.

Pápai Gábor rajza

Két füzet fekszik az asztalomon. Egy ismeretlen férfi jár a fejemben. Apám jár a fejemben, nem hagy nyugodni. Egy Sas-hegyi ház szűk beugróját látom.

S ha Pilinszkyvel kezdem, legyen keretes legalább a szerkezet, ugyancsak az ő verse legyen az álzárlat:

Csak a vágóhíd melege, muskátliszaga, puha máza, csak a nap van. Üveg mögötti csöndben lemosdanak a mészároslegények, de ami történt, valahogy mégse tud végetérni. (Passió)

Jánossy Lajos

A Keskeny út a boldogság felé újabb rangos díjat kapott

A magyar film a legnehezebb körülmények között is virágzik – és ezt az egész világon tudják és értékelik. Az *Oláh Kata – Csukás Sándor* alkotópáros (akiknek a Keleti Ágnes-dokumentumfilmjéről a Pesti Sólet 2023. januári számában írtunk) új dokumentumfilmje, a *Keskeny út a boldogság felé* nyár végén egy Amszterdamban tartott nagyszabású gálán megkapta a független, újító filmesek egyik legrangosabb elismerését, a Septimius-díjat. A rendezvény – és a mögötte álló szervezet – fő célkitűzése a fiatal, feltörekvő filmes tehetségek felkutatása és felkarolása, valamint a sokszínűség, a megértés, a tolerancia globális erősítése. Talán ezért lehetséges, hogy a díjazottak között idén izraeli és palesztin alkotók is szerepeltek. A szervezők az egész világról gyűjtik a jelölteket, a legjobb film és a legjobb színészek kategóriájában földrészenként adnak ki díjat (létezik például

Legjobb Óceániai Színész és Legjobb Ázsiai Színésznő is), a dokumentumfilmeknek azonban az egész világgal kell megküzdeniük. A *Keskeny út a boldogság felé* ezt az akadályt is vette.

Talán azért, mert ritka az ilyen nehéz témáról szóló, mégis derűs hangvételű dokumentumfilm: két hőse, Gergő és Lénárd egy Salgótarján melletti cigánytelepről Budapestre kerülő meleg pár, akik elhatározzák, hogy musicalt írnak az életükről – a világ első meleg cigány musicaljét. Sikerülhet? Mekkora szabad álmodni, és milyen nehéz a nagy álmok és a valóság között egyensúlyozni? Oláh Kata rendező és Csukás Sándor operatőr a választ keresve éveken keresztül követte a két fiatalember életét, és az ennek eredményeképpen született dokumozsi megható, tanulságos – és szívderítő lett. A világ számos pontján sikeresen szerepelt már fesztiválokon, ám – eddig – a Septimius a legnagyobb elismerésük.

A *Keskeny út a boldogság felé* Magyarországon pillanatnyilag sehol sincs műsoron – de ha minden jól megy, ősszel látható lesz a Kinedok vetítésein meg néhány független filmklubban, és még az idén elérhető lesz a Cinego oldalán.

D. A.

A film főszereplői David Pressman nagykövettel és Oláh Katával

Gyerekkori mondókáktól a családtörténeti kutatásig

Ha valaki a szegedi zsidóság történetében szeretne elmerülni, nagyon hamar találkozni fog Lányi Pál nevével. Hozzá érdemes fordulni a témával kapcsolatos kérdésekkel: nevek, évszámok, helyszínek és rengeteg érdekes történet tudója. Senki nem gondolná róla, hogy nem történész vagy muzeológus. Pedig Lányi Pál a legjobb értelemben vett amatőr kutató: saját családja gyökereit keresve jutott el odáig, hogy mára átfogó ismeretekkel rendelkezik, konferenciákon ad elő, cikkeket, sőt, könyvet ír. De hogyan lesz egy vállalkozásfejlesztéssel foglalkozó mérnökből egy történelmi téma szakavatott ismerője?

Már egészen kisgyerekkorom óta tudok a saját zsidóságomról. 1946-ban születtem, túlélők gyermekeként, a szüleim elváltak, amikor három éves voltam. Sok családban tabutéma volt a vészkorszak, de az én anyám eltért attól a szokástól, hogy ne is beszéljünk róla: a válása utáni magányában a kislával osztotta meg mindazt, ami foglalkoztatta, nyomasztotta. Így már 4-5 évesen tisztában voltam vele, mit élt át, mesélte nekem a lágerélményeket. Elmondta, hogy hét deka kenyér jutott már a végén csak naponta, és szinte egy éven át marharépileven és ezen a hét deka kenyéren élt. Elmondta azt is, hogy még Srasshof **környékén** volt egy árvíz, és ott közerőként kellett nekik kubikolni: odahozták az uszályok a homokot, és nekik egy deszkán kellett talicskán kitolni a partra. Azt mesélte, hogy olyankor kaptak ételt azoktól a parasztoktól, akiknél el voltak szállásolva, dugdostak a zsebükbe ételeket, hogy bírják ezt a borzasztó nehéz munkát. Az is nagyon érdekes volt, hogy később a hozzánk járó osztálytársaim előtt is felfedte ezt az egészet, nekik is mesélte. Ez egy olyan elit iskola volt Szegeden,

ahová az egyetemi vezetők és Szeged bölcsész elitjének gyerekei jártak. Az én 22 fős osztályomban másodmagammal voltam zsidó csak. De anyámat ez nem zavarta, a hozzánk járó, nem zsidó fiúknak is mesélte a történeteit.

A háborús élmények mellett Lányi Pál édesanyja mást is megosztott a fiával: sokat mesélt arról, hogy a családban több generációra visszamenően milyen kiválóságok, milyen fontos és híres emberek, érdekes személyiségek éltek.

Ő mesélt, én elraktároztam. A gyermeki agy olyan, mint a szivacs, és a korai években bevésődött dolgok egy életen át megmaradnak. Valószínűleg anyám maga is így jegyzett meg sok mindent, amit kislány korában meséltek neki a felnőttek. Van a családomnak egy bécsi ága: egy rabbicsaládról van szó, ahol összesen 23 gyerek született, ebből 15 élte meg a felnőttkort, ezek egyike az üknagymamám. Anyám tudta ennek a 15 megmaradt gyereknek a nevét, legalábbis a lányokét. Én ezt a névsort úgy tanultam meg gyerekkoromban, mint egy mondókát, és nem is tudtam, milyen fontos információkat kaptam. Később döbbsentem rá, amikor nekiálltam kutatni, kik is voltak ezek az emberek.

A gyerekkorban megszerzett tudás feldolgozása évtizedekig váratott magára: Lányi Pál világéletében elfoglalt ember volt, ezért sokáig sem ideje, sem figyelme nem lehetett arra, hogy elmerüljön a családja történetében. Akkor kezdett el a témával aktívan foglalkozni, amikor nyugdíjba ment, és végre szabadabban rendelkezhetett az idejével.

Borzasztóan be voltam fogva munkafronton. Apám, annak ellenére, hogy egészen kisgyerekkoromban otthagyt minket, és később is volt, hogy hosszú mosolyszünetek voltak köztünk, állandóan ostorozott, hogy miért nem foglalkozom a család nagyságával? Hiszen annyi mindent tettek ősünk Szegedért, ezt meg kell valahogyan örökíteni! Ő foglalkozott is a témával, levelezésben volt szegedi vezetőkkel, levéltársokkal, irodalomtörténészekkel. Kapott is egy szegedi városi kitüntetést a múltföltáró tevékenységéért két évvel a halála előtt. De bárhogy is noszogattott, nekem nem volt időm ilyesmire, munka mellett egyszerűen nem ment, még ha érdekelt is. Nyugdíjasként is dolgoztam, de aztán a 2008-as gazdasági válság engem is utolért, a cégem nem kapott munkát. Egy évig,

mondjuk úgy, lélegeztetőgépen tartottam, de beláttam, hogy nincs annyi bevétel, mint amennyi a kiadás, így 15 év után végül eladtam a céget. Így egy kicsit felszabadultam, és végre a családom története felé fordulhattam. Felidéztem mindazt, amit anyám gyerekkoromban mesélt nekem, és elkezdtem a neveknek, helyszíneknek utánanézni könyvtárakban, levéltárakban. Előkerült a mondókaként megjegyzett névsor is, abból is Féfi, azaz Benedict Genovéva, az üknagymamám. 1840-ben született, 1912-ig élt. A Benedict egy nagyon jól csengő név. A rokonok között volt például a Die Presse című bécsi liberális lap alapító-főszerkesztője, aki az Féfi nagybátyja volt. Genovéva dédnagyapja a Dunántúlon, Csurgón született, teljes neve Naftali ben Mordechai Benedict volt, de Mordechai Banet néven vált ismertté, Nikolsburgban (ma Mikulov) volt morvaországi főrabbi. Óriási talmudista volt, rengeteg traktátusa volt forgalomban. Most, amikor Cseh Viktor egy vastag kötetben összeszedte évtizedes munkával a vidéki hitközségek adattárát, megnéztem, hogy a különböző települések rabbijainak kik voltak a tanárai, 47 rabbinál találtam meg Mordechai Banet nevét. Nagyon nagy hatású ember volt.

Az ehhez hasonló felfedezések arra sarkallták Lányi Pált, hogy minden figyelmét a kutatásra fordítsa. Rengeteget olvasott, ha talált egy nevet, azt igyekezett a legmélyebb gyökerekig, generációkon át visszafejteni. Egyre érdekesebb történetekre bukkant.

Anyukám, mikor a nagykorúságát elérte, Bécsben tanult szabásznak és fűző-fehérmű kisiparosnak két évig, ezalatt a bécsi rokonoknál lakhatott. Tíz évvel ezelőtt olvastam Thomas Mann naplóját, sokat ír a magyarországi látogatásáról. Azt írja, hogy az egyik látogatás után, hogy kipihenje a budapesti és prágai felolvasóestek fáradalmait, „három napot Bécsben töltöttünk, és Benedicték jöttek értünk, hogy Grinzingben velük ebédeljünk.” Döbbenően ültem a könyv fölött: a családom szerepel Thomas Mann naplójában!

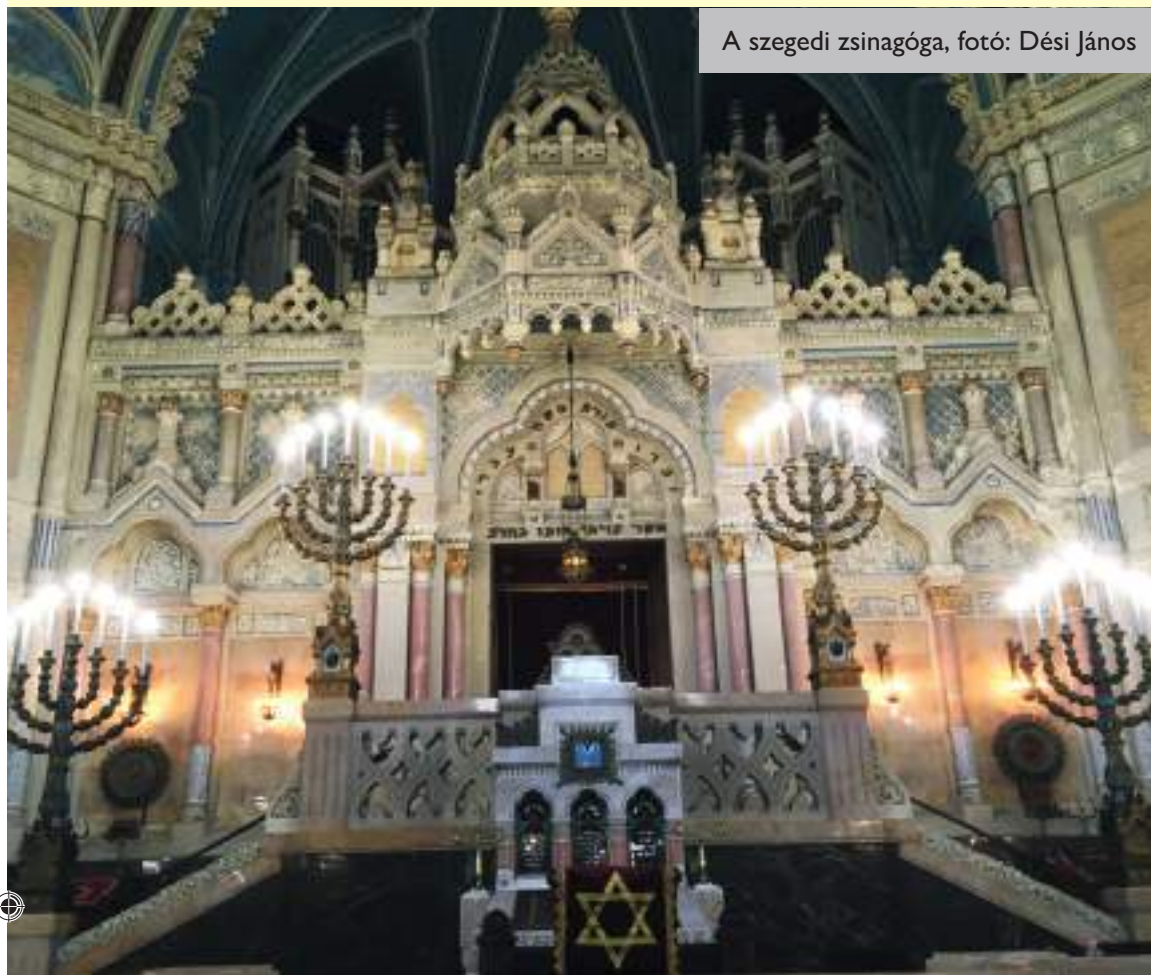
Pál úgy gondolta, hogy édesanyja családtörténeténél fontosabb és érdekesebb dolgokat aligha találhat. Aztán kutatásai során egyre gyakrabban bukkant fel az apai ág is, míg végül kiderült, hogy azon a vonalon talán még jelentősebb személyiségek találhatók.

Mordechai Banet miatt mindig azt hittem, hogy anyám családja a jelentős. Aztán amikor nekiálltam kutatni apám családfáját is, kiderült, hogy szerepel benne Salomon Kalifári, Izabella királynő családi orvosa. 1492-ben, amikor Ibériát el kellett hagyniuk a zsidóknak, akkor a királynő felajánlotta Kalifárinak, hogy maradhat, de ő azt mondta, hogy osztozik hittársai sorsában, és elhagyta Ibériát. Ezen a ponton háromfelé ágazott a család: az egyik irány Poznan volt, a másik irány Bajorország, Landsberg (a családnevünk Landesberg eredetileg, ebből lett később Lányi), a harmadik pedig Nagyvárad. Landsberg egy érdekes hely, a Lech folyócska mellett van, itt volt az augsburgi csata, ahol a magyarok kalandozásainak véget vetettek 700 évvel azelőtt, hogy az én családom egy része itt letelepedett. Tovább orvoskodtak, illetve volt Krakkóban is egy ág, ők gyógyszerészek lettek.

Lányi Pál kutatásai során tudatosan keresi azokat, akikkel összedolgozhat. Így több, évek

A szegedi zsinagóga, fotó: Dési János

A szegedi zsinagóga, fotó: Dési János

óta tartó munkakapcsolatot sikerült kiépítenie, amelyek közül sok aztán barátságba fordult. A megfelelő emberek megtalálásában néha a véletlenek is segítenek.

Hídvégi Máté, Lőw Immánuel életének elhivatott kutatója, már több könyvet is megjelentetett Lőw Immánuel tanaiból új kiadásban. Amikor 2019 tavaszán megjelent az első ilyen könyv, a Virág és vallás, elmentem a könyvbemutatóra. Megvettem a könyvet, belelapoztam, amíg tartott a program, és láttam, hogy kétszer szerepel benne a dédapám neve. Úgy mentem oda dedikációt kérni, hogy „Legyen szíves úgy dedikálni, hogy Szivessy László dédunokájának!” Hídvégi elfehéredett: „Maga a dédunokája? És maga tudja azt, hogy Lőw Immánuel az első etno-kulturális tanulmányát, amit még lipcsei diákként írt a csókról, azt a maga dédszüleinek a frigyajándékául dedikálta?” Honnan tudtam volna... Így ismerkedtünk meg, és azóta reprintként ki is adtuk ezt az emlegetett A CSÓK című művet.

Lányi Pál számára azért is nagyon fontos, hogy minél több emberhez eljussanak az álta-

la felfedezett történetek, mert szeretné, hogy amikor a lánya esetleg a családkutatás felé fordul majd, legyen mihez nyúlnia. Sosem felejtí el, hogy mekkora ajándékot kapott édesanyjától, amikor sokszor elmondta a régi neveket és eseményeket: valami hasonlóval próbálkozik ő is, amikor kiadványokat jelentet meg, cikkeket ír vagy konferenciákon ad elő.

Amikor nekiláttam a kutatásnak végre, szembesültem azzal, hogy már nincs kitől kérdezni. Anyám 41 éve halt meg, apám 29 éve, a többi rokon még régebben, senki nincs, akihez fordulhatnék. Anyukámat a nagynénje nevelte nagyon sokáig, aki egy hatalmas lélek volt: a saját három gyereke mellé, elvált asszonyként odavette még negyediknek az anyámat. Ő egy óriási nőmozgalmi vezető volt 1920 és 1944 között,

és barátnője volt Kaffka Margitnak. Mikor Radnóti a bölcsészdoktori értekezését írta Kaffka Margit művészi fejlődéséből, akkor ráfanyalodott a mi családunk házi könyvtárára, mert a Nyugat, ahol Kaffka Margit publikált, kurzustilalom miatt nem volt meg a könyvtárakban, illetve megvolt, de nem volt szabad kiadni. Így Radnóti elment a családomhoz kutatni.

Együtt deportálták őket. Anyám harmincas fiatalasszony volt, a nagynéném ötven körül lehetett.. Három helyszínt jártak meg az egy év alatt. A vonat Strasshofba vitte őket, aztán később tovább szállították őket Bergen-Belsenbe, ott voltak '44 novemberétől '45 márciusáig; akkor kerültek Theresienstadtba, és ott szabadultak fel. Úgy tudjuk, hogy a nagynéni januárban halt meg Bergen-Belsenben.. Van olyan szegedi helytörténész, aki azt állítja, hogy Theresienstadtban halt meg, és amikor 2015-ben botlatókövet állítottunk, ezt vésettem rá; de később annak adtam hitelt, hogy januárban Bergen-Belsenben halt meg. A botlatókö már ott van, de nem biztos, hogy helyes a rajta lévő adat. Nyilván sok ilyen van, de ez engem akkor is nyomaszt. Évek óta próbálom kideríteni, mi is az igazság, nem találok embert, aki ebben meggyőzőt mondhatna, és már nincs kitől megkérdezni. Ezért lenne fontos, hogy az utánam jövő generáció még időben elkezdjen ezzel foglalkozni, amíg még itt vagyok, és tudok válaszolni a kérdésekre.

Kerényi Kata

Államalapítók

Nehéz elképzelni, hogy a Szimhat Tóra-i mézárások immár első évfordulójához közeledünk. Az elmúlt év terhét súlyosbítja, hogy ilyen hosszú ideje elhúzódó hadiállapotot még nem tapasztalt Izrael népe. Az állandó készenlétben halottainkat legfeljebb nagy sietve lehetett eltemetni, miközben aligha volt rá mód rendes sívárt ülni és meggyászolni veszteségeinket. A mozgósítások, tartalékos behívók megszokottá vált napi rutinja mellett a többfrontos háború sodrásában nem mellesleg átrendeződött, megváltozott az ország. A határhoz közeli északi közösségek elnéptelenedtek, a gázai övezet melletti, meggyilkolt lakóiktól megfosztott és lerombolt kibucokba a lassanként vissza-hazatérő túlélők lehelnek reménytelen életet. Északon a helyzet azonban változatlan, a visszatérés halvány esélye sem körvonalazódik. Mindennek

ellenére az Izraelben soha meg nem kérdőjelezhető remény nyújthat vigaszt, a zsidó állam 1948-as megalakulása előtt és után is bőven voltak háborúk okozta tragédiák és veszteségek.

Visszatekintve a múltba, valahogy így kezdődik a történet, mint valami posztmodern szallach sabati - *“elnézést, hogy jöttem világban”*. Az általam kiismertnek vélt kirjáti közösség egyik lakójáról meglepetésemre kiderült, hogy bár beleszületett a város mizráhi világába, származását és kulturális hátterét tekintve azonban nem sok köze van hozzá.

Magyar vagy, a szüleim is, - kezdi több hónap ismeretség után, két három tört magyar szóra korlátozódott nyelvtudását felvillantva Liri édesanyja, Hádász.

Rácsodálkozunk egymásra, leginkább magamra, akiben eddig fel sem merült, hogy magyar származású Kirját-smoinai őslakosok is lehetnek. Így aztán bele is merülnék a kutatásba, ami - mint utólag kiderült - manapság nem is olyan egyszerű vállalkozás. Az állandó ostrom alatt álló északi közösségekig valahogy még eljutnék, de a helyi kutatási lehetőségek ezidőtájt meglehetősen korlátozottak.

Aki az interneten próbál tudakozódni, első látásra egyetlen magyar nevet, illetve utalást sem fog találni Kirját Smona történelmének lapjain, úttörő askenázi cionistákból azonban nincs hiány. A bevándorlók kevésbé szervezett ma'barah (2) táborából állandó közösséggé 1950-ben átalakuló "nyolcak városa" elnevezés Joseph Trumpeldornak és hét társának állít emléket, akik a szomszédos Tel Hai hősiek védelmében estek el három évtizeddel korábban. Trumpeldor mellett orosz, ukrán, lengyel, sőt amerikai származású aktivisták és hősnők harcoltak Herzl zsidó állam víziójának valóra váltásáért, jóval megelőzve a későbbi, 1950-es alapítás utáni Nagy Alija Ázsiából és Afrikából érkező bevándorlóit. Az államalapítás után alijázókat a kormány, akkori politikájának megfelelően Galileába és a Negevebe küldte, hogy benépesítsék az izraeli határvidéket, - írja Amir Goldstein (1.), a Tel-Hai Főiskola történésze, aki sokáig volt a város lakója.

Ezidáig azonban még mindig nem sikerült számottevő alapító magyarokra találni, és a város hivatalos honlapja is mindössze jemeni, marokkói, illetve román bevándorló őslakosokról számol be, holott hivatalos *forrásom* szerint ennél jóval többről van szó.

A legészakibb közösségnek számító Kirját Smona mérföldköve volt az 50-es években megalakult hasonló ma'barah táborokból átalakuló közösségeknek, melyek befogadták a Nagy Alija bevándorlóit - jegyzi meg Goldstein. Ugyanakkor a felső-galileai régióba érkezőkre meglehetősen nehéz élet várt. A biztonsági kihívásokat tetézte gazdasági, társadalmi, kulturális ellentétekkel is meg kellett küzdeniük, miközben keményen dolgoztak, utakat és házakat építettek, megerősítették a védelmet, megtervezték közösségeiket és életüket. Az első évtized során Kirját Smona lakosságának mintegy negyede román, magyar és az említett időszak végén lengyel

származású volt, akiket az országba való érkezésük után a perifériára küldtek, a mizrahi bevándorlókhoz hasonlóan.

Goldstein cikkei alátámasztják a periférián ideológiai és kemény fizikai munkát egyesítő korabeli cionizmus lényegét. Az ebben rejlő politikai lehetőségeket később, a hetvenes évek elején elsőként Menahem Begin (3) ismerte fel. Számos kibucbéli látogatása során igyekezett a központi régiókba exportálni a cionizmus közösség-összetartó ideológiáját - inkább kevesebb mint több sikerrel, ezért lelkesedése nem is tartott sokáig.

De visszatérve a helyi magyarokra, a periférián kialakuló cionista közösségekben a meglehetősen nehéz élet fonálát felvéve belesimultak a közösség társadalmi szövetébe. Nevüket héberre váltva, mellőzve a magyar nyelv használatát gondosan ügyeltek arra, hogy minden tekintetben beilleszkedjenek, és megfeleljenek az akkori olvasztótégely-politika elvárásainak.

Liri édesanyja, Hádász [Koren] szülei külön érkeztek Erebe, és első úticéljuk nem Kirját Smonába vezetett. A sors útjai, jelen esetben az országba érkező friss házasulandó alijázók útjai kifürkészhetetlenek. Az egyébként budapesti születésű édesanyja rövid időn belül azzal szembesült, hogy férje lelépett Amerikába, miközben az éppen akkor, Prágából érkező édesapja élete és házassága sem sikerült valami fényesen. Válása után

munkát vállalni érkezett a városba, ahol találkozott jövőbelijével.

Hasonló történetekkel Tel Avivban bárhol találkozhatunk, újabb bizonyítékként annak, hogy a korabeli magyar bevándorlók, a maguk módján, számottevő mértékben hozzájárultak az ország alapításához, majd fejlődéséhez. Ahogyan Goldstein is megjegyzi, a teljes történelmi kép megértéséhez az apró részletek feltárása szükséges. Így találtunk rá egy igazi magyar hősré, aki egész élete munkájával kivívta Kirját Smona város tiszteletét.

A magyarországi holokauszt-túlélő Támár és Efraim Sahar a Hasomer Hacair mozgalom tagjaiként döntöttek az alija mellett. Mint ahogyan sokan mások, hónapokig egy ciprusi brit táborban vártak arra, hogy végre a zsidó államba érkezhessenek. Először a Hasomer Hacair magyar tagjai által alapított Ga'aton kibucba költöztek, ahol megszületett (1947) Jorám. Kirját Smonába egy felső-Galileai kitérő után, 1958-ban érkezett az immár négy gyerekkel kibővült család.

Jorám Sahar volt Kirját Smona első vadászpilótája. Phantom gépét a jom kippuri háború alatt Szíriában lelőtték, fedélzetén Gur Jiszraeli navigátorral. Más izraeli hadifoglyokkal együtt nyolc hónapig kínozták a börtönben, miközben otthon életjeleket vártak tőle - olvasható a város honlapján, megemlékezve *egy olyan ember történetéről, akit a közösség nem csak azért tisztelt, mert Izrael hőse volt.*

“Jorám erős és ápolt testében egy finom és tiszta lélek lakott. Együtt álltunk a gyülekező téren Hacerimben 67 telén, büszkén viselve a szárnyakat, melyeket David Ivri és Moti Hod adományozott nekünk” - írja 2021 júniusában a 74 évesen elhunyt Jorámra emlékezve barátja, Ze'ev Raz(5), aki akkoriban a 69-es repülőszázad parancsnok-helyettese volt, majd később az iraki atomreaktor elleni támadás legendás vezetőjeként írta be nevét az Izraeli Légierők történetébe.

Jorámot '66-ban sorozták be a hadseregbe, és felvették pilótaképzésre, ahol helikopterpilóta tanfolyamot végzett. Hét évvel később már Razzal együtt szálltak fel a kétmotoros, kétüléses Phantom gépekkel, melyek alatt bombakötegek lógtak. Az irány - északkelet, a szírek megállítására. De Jorám gépe lezuhant.

Aki ismeri a háborús időkben jó hírekre várva, reszkető kézzel két cukorral felkavart

Elit neszkaé illatát, átérzi Raz akkori szavait. Annál is inkább, mert manapság levelet nem hoz a Vöröskereszt, az egyre inkább ritkuló életjelek helyett a visszafordíthatatlan hírek sokkolják a hozzátartozókkal együtt reménykedő országot.

“A levelek Damaszkuszról érkeztek a Vöröskereszttel éjnek idején, mindig éjjel, valamiért,” emlékszik vissza Raz.

“Nem tudtam lefeküdni, amikor egy levél Joramtól izzott a kezemben, mint egy parázs. Beindítottam a század teherautóját, ha jól emlékszem, egy Szuszitát, és átszeltem az éjszakát és Galileát. A rádióban Henry Kissinger beszélt, aztán Riki Gal énekelt egy új dalt, „Smor Alai,” (vigyázz rám),” Raz négy vagy öt levél kézbesítésére emlékszik Jorám fogságban töltött nyolc hónapja alatt, melyekkel rendre az éjszakai órákban érkezett Kirját Smonában felnőtt barátja szüleihez.

“Hajnali kettő vagy három. Kirját Smona első fényei. Én mindig Smonét mondtam, Jorám pedig mosolyogva kijavított: Smona, hangsúlyozva a na-t, és újra elmagyarázta történetüket.”

És már az ajtónál - *“Zevik! Levél Joramtól!”* - a magyar akcentus, mint anyámé, emlékszik vissza Raz, utalva közös gyökereikre.

„A kihallgatások, kínzások és az elszigeteltség ott volt a ház levegőjében. Csendben ültünk. Elite Nescafé, tej és két kanál cukor. Minden mondatot háromszor vagy négyszer elolvastunk hangosan. Először anya, aztán apa, majd megint anya...”

Majd pihenés nélkül a visszafelé út, Támár aggódva engedte el. Nárciszok illata,

Golán-csomópont. A rádióban Kissinger, és valaki Alterman versét énekli *mi iareh, umi ze sam nafal** (ki lőtt, és ki esett ott el).

Jorám végül visszatért a fogságból, mérnökként kitüntetéssel végzett a Technionon, folytatta a repülést, volt az Israair pilótája és közben tanított is.

“Szerény, csendes ember volt, humorérzékkel és kivételes fizikai erőnléttel - a zsarnok, mi így hívtuk, mert amikor kimerülten tértünk vissza a pilótatanfolyam előkészítő útjáról, Jorám tovább folytatta a fitnesszedzést, és az izomerősítést, mintha csak sétálna a parkban” - emlékszik vissza szintén a közösségi médiában írt megemlékezésében Miki Katz, egy másik barát.

Ida volt élete szerelme, és amikor megbetegedett, megálás nélkül gondoskodott róla, és nem hagyta el az ágyát. Ida halála után négy hónappal, a minden akadályt legyőző Jorám feladta, és követte őt.

Nagy Gabi/Tel Aviv

<https://urbanologia.tau.ac.il/kiryat-shomna-narrative/bevandorlok-samara-letesített-tranzittelep>

<https://archive.md/2023.08.18-231433/https://www.haaretz.com/israel-news/2023-08-19/ty-article-magazine/.highlight/the-untold-story-of-the-love-affair-between-menachem-begin-and-the-kibbutz-movement/0000018a-09ea-d773-af9a-3fea84c20000>

<https://www.facebook.com/share/p/bZj9cYsxT7i-HoDxi/?mibextid=oFDknk>

A zsidóság a kortárs irodalomban

A második világháború és a Holokauszt irodalma beláthatatlanul széles. Aki viszont nem a nácik elől bujkáló, hanem mai, hétköznapi életet élő, beteg, szerelmes, templomba járó, dolgozó, gyereket nevelő szereplőt keres, aki történetesen zsidó, alaposan körül kell néznie. Főleg az angol nyelvterületen számos izgalmas könyv jelent meg, némelyiknek a magyar fordítása is elérhető.

MORDECAI RICHLER

Személyes kedvencem a 2001-ben elhunyt kanadai író, akinek két könyve is megjelent magyarul, A légy bátor és erős (Joshua Then And Now) és az Így látta Barney (Barney's Version). Mindkettőből remek film készült, parádés szereposztással.

A Time magazin által az 1980-as évek tíz legjobb könyve közé választott regényben Joshua Shapiro szélesen felívelő, majd mélybe hulló pályát fut be. Foglalkozására nézve sikeres újságíró, mellesleg férj és családapa. Kórházi ágyából tekint vissza a múltba, amikor éppen pénzügyi, családi bajok és egy ellenségei által kikerekített szexuális botrány dúlják fel életét. Joshua galíciai zsidó ősök harmadik generációs fia, írónak indult Európában, és tévésztár lett Kanadában. Gazdag, keresztény lányt vett feleségül, szerelmi házasságban élt, nagyra törő álmokat dédelgett.

Az öregedő Barney Panofsky hozzáfog, hogy megírja saját élettörténetét, mert gyanítja, hogy egyik ellensége botránykönyvet készül megjelentetni róla, ezért előre menekülve cáfolni igyekszik a „hazugságokat”. Barneyt, aki egy szappanoperákat gyártó filmes cég dűsgazdag tulajdonosa, nem könnyű elviselni. Mértéktelenül iszik, elalvás előtt egyik hajdani tanárnőjéről fantáziál, bárkit habozás nélkül megsért, már a második feleségével tartott esküvője napján beleszeret a leendő harmadikba, és sokaknak – néha neki saját magának is – meggyőződése, hogy ő ölte meg a legjobb barátját. Barneyt egyre gyakrabban cserbenhagyja az emlékezete, mulatságosan, majd egyre ijesztebben össze-

kever mindent és mindenkit, miközben alaposan a helyükre teszi hajdani barátait, ellenfeleit, három feleségét, gyerekeit és az egész világot. (A film Barney és a nők címmel jelent meg.)

SÖTÉTLŐ ERDŐ

Nicole Krauss regényében egy 68 éves New York-i ügyvéd és egy 37 éves brooklyni író nő keresi a kivezető utat Dante sötétlő erdejéből. Jules Epstein a szüleit és a házasságát gyászolja. Élete alkonyán úgy dönt, megszabadul tekintélyes vagyonától, és Izraelbe utazik, hogy méltó módon emlékezzen meg a szü-

leiről. Tel-Avivban találkozik egy titokzatos amerikai rabbival, aki Dávid király leszármazottjainak szervez találkozót, és azt állítja, Epstein is a családba tartozik. Az író nő, akit a könyvben éppenséggel szintén Nicole-nak hívnak, házassága csődje és az ihlethiány elől a tel-avivi Hiltonba menekül, ahol gyerekkora óta számtalanszor megfordult. Azt reméli, az otthonos környezet beindítja majd a fantáziáját, ám egy furcsa öregúr kihagyhatatlan ajánlatot tesz neki: azt szeretné, ha újraírná Franz Kafka utolsó éveit.

MINDEN VILÁNGOL

Jonathan Safran Foer első könyve máris az amerikai kortárs irodalom legfelső polcára helyezte. Noha az írás műfajilag regény, nagyrészt önéletrajzi jellegű, és egy ukrain utazásról szól, amelyet Foer 20 éves korában tett meg. Ez azonban nem egy átlagos InterRail utazás: Foer (és történetének főhőse, akinek neve azonos a szerzőével), meg akarja találni a titokzatos Augustine-t, aki ötven évvel korábban megmentette nagyapját a náciktól. Kalandos útján Aleksz, az amerikai

életformát imádó, ám az angol nyelvet kíméletlenül keréketbörő, ifjú tolmács vezeti. Az írás lendületes, tele van étellel, éppen ezért viccesen komoly, komolyan vicces, megindító, elgondolkodtató, megható, fájdalmas, és még ismerős is, főleg, mivel a szomszédban játszódik.

A finkler-kérdés
A 2010-ben Man Booker-díjat elnyert regényben „Finkler volt az első zsidó, akivel Treslove

találkozott. Legalábbis ő volt az első, akiről tudta, hogy az. Előtte úgy képzelte el a zsidókat, mint magát az erre vonatkozó szót – »jew«, vagyis kicsi, sötét, bogárszerű. Titokzatos. Ha minden zsidó így néz ki, gondolta Treslove, akkor a Finkler mégiscsak találóbb név nekik, mint a »zsidó«. És ezentúl magában csak finklereknek hívta őket.” Treslove egy önmagát, azonosságát sosem találó goj, aki eldönti, hogy zsidó lesz, bocsánat, finkler. Jacobson érzékeltetni tudja a zsidóságnak (de implicite minden európainak) azokat az identitást konstituáló és meghatározó egzisztenciális problémáit, amelyek sajátosan európaiak. Finkler, Libor, Hephzibah, és Treslove is kénytelen egy antiszemita, anticionista európai közegben (újra) megtalálni önmagát.

FLEISHMAN BAJBAN VAN

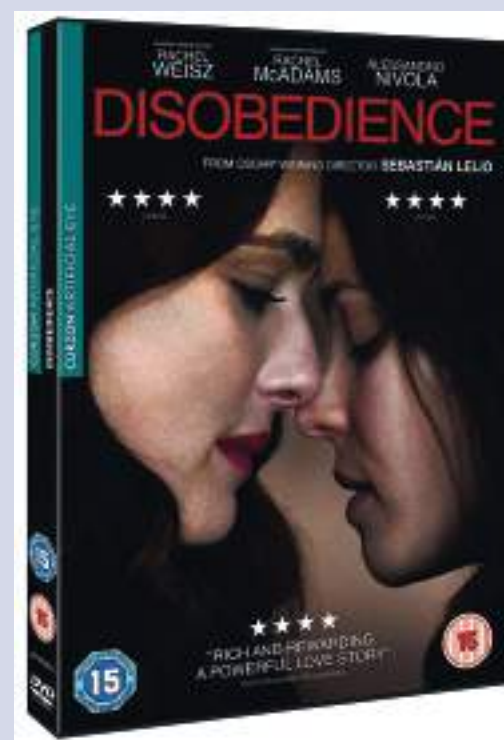
Taffy Brodesser-Akner regényének olvasói nemkülönben. A különböző könyvértékelő portálokon szinte kizárólag szélsőséges (kiváló/ócska, időpocsékolás) megnyilvánulásokkal

találkozunk. Toby Fleishman sikeres a szakmájában, de sikertelen a szerelemben: hepatológusként elismert szaktekintély, előléptetés előtt áll, miközben feleségével, Rachellel éppen a válás kellős közepén tartanak. Erős kötődésigényét érzelmentes szexszel elégíti ki, amikor egy nap Rachel szó nélkül eltűnik, Tobyra hagyva két gyermeküket. A regény címe ugyanannyira beszédes, mint amennyire becsapós. Bajban van itt valójában mindenki. Együtt vannak bajban, bár nem veszik észre, vagy nem akarják észrevenni. Mert egy házasságban nem lehet egyedül bajban lenni, ahogy a válásban sem. Sosem csak te vagy bajban. Bajban van az asszony, a gyerekek, még a kutya is.

ENGEDETLENSÉG

Megjelent más címmel is. A rabbi meg a lánya. Ugye, így már ismerősebb? A Rachel Weisz és Rachel McAdams főszereplésével készült filmet sokán látták – bár annak is a könyv eredeti címe (Disobedience) az elterjedtebb a filmes világban. Ronit Krushka harminckét éves, New Yorkban él, és leszbikus létére főnökével, egy nős férfival folytat viszonyt. Visszatér szigorú ortodox zsidó közösségbe Észak-Londonba, miután apja, a közösség szeretett rabbija meghalt. Hazatérése nem mentes a konfliktusoktól: már Ronit pusztán lény is hajmeresztő provokáció.

De a sokkhatás kölcsönös. Ronit viszontlátja unokatestvérét, Dovidot, akiből rabbi lett, ráadásul Ronit régi szerelmét vette feleségül. Mire az író befjezte a könyvét, nyilatkozata szerint a jámbor zsidóságával is végzett. „Az ortodox judaizmus feladása a harmincas éveim elejének fő eseménye volt, egy feloldás és újrakötés. Egy évtizedbe is telt, hogy újra teljesnek, szilárdnak és békésnek érzem magam” – nyilatkozta a Guardian-nek a film forgatása kapcsán.

UNORTODOX

Deborah Feldman huszonhárom évesen hagyta ott a Brooklynban élő szatmári zsidó közösséget, egy külvilágtól elkülönült zárt csoportot, ahol a vallási vezető határozza meg, mi a helyes és mi a helytelen. Szigorú

szabályok szerint élnek, elítélnék mindent, ami az ő tanításukon kívül esik. Deborah szemén keresztül bepillantunk ebbe a zárt világba. A gyerekek nem járhatnak állami iskolába, tilos angol nyelven olvasni. A titkon olvasott könyvekből egy számára csodás világ tárul fel. Egyre inkább vergődik a bűntudat és az alázatosság, az engedelmeség és a megrendült tekintélybe vetett hite, a szabadságvágy, önbecsülés, elvágódás érzései tengerében. A házasság sem hozza meg a hön vágyott

függetlenséget. Fojtogatja a haszidok elszigetelt, tiltásokkal, szabályokkal, rituálékkal teli világa, amibe nem tud beilleszkedni. Végül szembeszáll a sorssal, hogy önmaga lehessen.

HÍVÓ LELKEK

A Love Story című világsikerű könyv és film szerzőjének, Erich Segalnak a könyve három magyar nyelvű kiadást is megélt. (Tegyük hozzá, a Beatles Sárga tengeralattjáró című filmjének is ő volt az egyik forgatókönyvírója.) Brooklynból indul a történet, itt éli szokásosnak nem tekinthető életét három fiatal. Daniel egy nagy rabbi tudós fia, az a sorsa, hogy apja nyomdokaiba lépjen. Deborah-t engedelmesnek és kötelességtudónak nevelték – a tökéletes rabbi feleségének –, de a szerelem lázadásra készíti. Timothy a környék csellengő kamasza, aki ír katolikus családból származik. Árvaként nevelkedik, később otthonra és káprázatos karrierre talál a katolikus egyházon belül. De a fogadalmak nem védhetik meg a lelket gyújtó szenvedélytől. A három fiatal együtt nő fel, és életük is széttephetetlenül egybefonódik. Bár vallásuk és hitük különböző, egymás iránt táplált érzelmeik egész életüket meghatározzák. Több mint negyedszázadon át, Brooklyn kemény utcáitól az ultramodern Brazílián át az izraeli kibucig, és két szent városba, Rómába és Jeruzsálembe követjük hősienket. Segal a judaizmus és a kereszténység kiegyensúlyozott ábrázolását kínálja, kiemelve szépségüket és kihívásaikat. A könyv elgondolkodtató kérdéseket vet fel a hit életünkben betöltött szerepével kapcsolatban.

Dávid Gyula

Kővágóörsi nyár

Az idén nyáron, bármilyen agyzsibbasztó hőség is volt, a kővágóörsi zsinagógában és körülötte megszorodtak a kulturális rendezvények. Ez azért is jó és említésre méltó, mert így nemcsak jelentősen kibővült a Káli-medence nyári kulturális kínálata, de szó szerint ezernyi nyaralót és turistát csábíthattak ezekkel az eseményekkel ide, vidékünk amúgy eldugott, de lassan híressé váló és egyre jelentősebb vallási-kulturális emlékhelyére.

Az idei nyár június 2-án nagy meleggél és két „Elvarratlan szálak” címen meghirdetett helytörténeti sétával kezdődött a Cseh Tamás utcai zsinagógánál Czingel Szilvia kulturális antropológus vezetésével, alkalmanként 25-25 résztvevővel. A még romos, de már gyönyörűen megtisztított és balesetmentesített zsinagógában az épület és a körülötte élő vallási közösség csaknem kétszáz

éves történetéről beszélt a résztvevőknek a túravezető és a hely két házigazdája: Jusztin Ádám és Viktor András. Innen a séta a falu főbb utcáin keresztül, nevezetesen zsidó házak, egykori (és mai) boltok, éttermek között a gyönyörűen rendbehozott zsidó temetőhöz vezetett. Ott nemcsak a nemrég romjaikból felállított és megragasztgatott összesen mintegy kétszáz vagy annál is több régi síremléket lehetett megcsodálni, de a körülötte rendbehozott parkszerű pihenőhelyen kötetlenebb beszélgetésekre is alkalom adódott, vagy lehetett fotózni, illetve a vadonatúj padokon ejtőzni egy kicsit. (Itt érdemes megjegyezni, hogy a budapesti diákok és egy profi sírhelyre-állító mester szorgos tavaszi tevékenysége óta egy lelkes helyi, kővágóörsi férfi teljesen önkéntes alapon a pázsitot is nyírja és rendben tartja, így lassan már kezd úgy kinézni az ősi zsidó temető, mint egy londoni park...)

Innen a séta a falu megkerülésével a kieső egykori mosóházhoz vezetett, ahol nemcsak az asszonyok – zsidók és keresztények egyaránt – tisztították valaha a ruhákat a patak tiszta vizében, de itt mosták a kóser húsokat is, és ez a hely más rituális tisztasági célokat is szolgált. A séta mintegy két

A kővágóörsi zsinagóga, fotó: Hoffmann György

A kővágóörsi zsinagóga, fotó: Hoffmann György

óra elteltével Olga fogadójában ért véget, amely a háború előtt (természetesen?) zsidó tulajdonban álló kocsmá és kávéház volt, amit mai tulajdonosai sem szégyellnek, sőt, inkább őrzik ezt a hagyományt is, amennyire lehet.

Ezeket a kulturális sétákat eredetileg két alkalomra hirdették meg, de a nagy meleg és a déli órák ellenére olyan hamar beteltek (huszonöt-nél több embernek már hangosbeszélővel kellett volna kiabálni, s azt nem akarták), hogy végül megrendezték egy harmadik alkalommal is, nem kisebb érdeklődés mellett.

Kicsit előregorva elmondom még, hogy a nyár végén Jusztin Ádám a Klubrádióban Várad Júlia érdeklődésére részletesen felsorolta a nyári kulturális programok szinte mindegyikét., Hozzátette, hogy bármennyi energiát és pénzt el is visz ezeknek a szervezése, rendezése és biztonságos, kellemes körülmények közötti lebonyolítása, az eredmény, vagyis hogy a Káli-medence e talán legfontosabb és legérdekesebb zsidó emlékhelye lassan kezd országosan, sőt, a határokon túl is egyre közismertebbé válni – nos, ez megéri dolgozni érte és pénzt feccölni bele.

A másik haszon pedig, ami nem kisebb eredmény az előbbinél, az pedig az, hogy a művészek és pesti értelmiségiek által a természeti szépsége miatt régóta kedvelt nyári kiránduló- és üdülőhely, vagyis a Káli-medence kulturális élete is felpozícionál látszik, s ebben is szerepe van a zsinagógának, a tulajdonosainak, és az általuk szervezett programok által idevonzott, ezekben mérhető, igényes közönségnek.

Mert ez Viktor Andrásék másik nem titkolt célja: a kulturális programok minőségével fenntartani egy bizonyos szintet, igényességet, amitől a közönség összetétele is nagyban függ. Tehát nem csak arról van szó, hogy sok ezernyi turistát csábítsanak ide, de az sem mindegy, hogy kik azok. És ez a törekvésük ráadásul önzetlennek is mondható, hiszen kötelező belépődíj nincs, a fellépő vagy kiállító művészek ingyen, barátságából jönnek, a szükséges technikát meg a szervezők saját zsebből, illetve a rendezvények utáni kalapozás eredményéből fizetik ki.

Saját élmény, hogy a nyár talán legmelegebb napján, de még a délelőtti, valamivel hűvösebb órában augusztus 10-én magam is átautóztam Kővágóörsre, hogy a Cseh Tamás utcában megsejmeljsem, hol tartanak az előkészületek az esti Fesztiválenek-előadás helyszínén. Csak a kocsim ablakából nézelődtem, mert a technikai személyzet autói minden létező négyzetcentiméternyi parkolóhelyet elfoglaltak, de amúgy sem akartam zavarni a serényen dolgozó és már délelőtt is a melegtől szenvedő csapatot, mert estére mindennek készen kellett állnia a Fesztivál-

zenekar szabadtéri fellépésére: színpadnak, világításnak, 200 sebtiben felállított széknek...

Aztán tényleg beütött a 35 fok, délután még elvánszorogtam egy köveskáli színházi-irodalmi délutánra, de ott már feladtam, és hazamenekültem a monoszlói házam hűvösébe. Egyszerűen nem volt már elég lelkierőm visszaautózni Kővágóörsre, pedig a tavalyi, nagy sikerű Fesztiválzenekar-koncert óta, amikor is több mint 150-en zsúfolódtunk össze a zsinagóga kertjében, és nem is mindenkinek jutott ülőhely, szóval azóta terveztem, hogy a következő koncertre időben érkezem. Hát, ez az idén nem jött össze.

De akik ott voltak, elmesélték, hogy ma már nem volt elég sem a kert, sem a mintegy 200 beszuszakolt szék, de a kertet körülölelő utcában, és a zsinagóga alatti kis téren is fűtőkben álltak az emberek, tehát nem hogy 150-en, de mintegy háromszázan lehettek – talán nem is olyan tragédia, hogy nem 301-en, vagyis hogy én ebből most kimaradtam.

A Fesztiválzenekar egyébként nemcsak az ingyenes fellépésével, a tömegvonzásával segíti a zsinagógát és az azt működtető alapítványt, hanem a többi nyári tömegrendezvény idejére – szintén ingyen, barátságból – ott hagyják a kertben a színpadot és a világítást is, úgyhogy erre a többi nyárvégi fellépőnek már nem lesz gondja.

Mert a Fesztiválzenekari koncert után fellépett itt először – augusztus 11-én – a Váczi Eszter Quartet, aztán másnap Dész László (a beugró Tóth Vera énekessel), 13-án pedig Vas Erika táncművész szólóestjét nézhették meg az addigra már némileg megcsappant számú érdeklődők.

Volt még több kiállítás és filmvetítés is idén nyáron a zsinagógában. Augusztus 17-18-án kétnapos esemény volt Fekete Géza Péter festőművész Tér-Kép című kiállításának megnyitója, amelyen Nemes Balázs, a zürichi operaház szólótrombitása zenélt, július 10-től 12-ig először izraeli filmnapok voltak, azután, csak hogy lássuk, hogy már a határokon túl is híre ment a zsinagógának és kulturális programjainak, két autóbuzsnyi zsidó fiatal is ellátogatott Angliából Kővágóörsre egy ottani vallási-kulturális egyesület szervezésében. Természetesen őket is tárt karokkal fogadták.

Utoljára hagytam, de talán engem ez érdekelt leginkább, volt egy szép és érdekes izraeli zsidó-magyar fotókiállítás a Dokuforte internetes gyűjtemény kinagyított és felkasírozott képeiből, amelyeken a zsidó állam megalapításának idejéből származó fekete-fehér fotókon a korabeli magyar alijázók, vagyis holokauszt-túlélő bevándorlók szerepeltek. A Dokuforte egyébként a magyar Fortepan testvéroldala, és hasonló szabályok szerint lehet nézegetni és keresgélni benne akár magyarországi, akár izraeli fotókat az évszámok megadásával, illetve az időcsúszka mozgatásával.

Már említettem Olga kocsmáját és az önkéntes temetői fűnyíró férfit, de általánosabban is igaz, hogy a kővágóörsi őslakosok, főképp az idősebb korosztály tagjai általában csendes szimpátiával kísérik a zsinagóga- és temetőmentő pestiek ténykedését, és nagy általánosságban örülnek neki, hogy így is öregbítik a falu hírnevét, növelik vonzerejét, és egyáltalán, hogy végre történik valami. Érdekes módon csak az önkormányzat nem mozdítja a füle botját sem, a nekik mindig időben elküldött udvarias meghívó ellenére eddig egyszer sem képviseltették magukat egyetlen, a zsinagógához vagy a zsidó temetőhöz fűződő közösségi kulturális eseményen sem. Aki tudja, miért, jeltelkezzen.

Már korábban is tudósítottam ezeken a hasábokon a kővágóörsi zsidóság háború végi szomorú sorsáról. Azt a cikket olvasva a faluból elszármazott Hátszegi Julika, a kevés túlélő leszármazottjainak egyike, talán az utolsó hiteles tanú, a helyi zsidóság emlékeinek lelkes és fáradhatatlan őrzője elektronikus levélben azóta megkeresett, hogy valamennyire helyesbítse egyik-másik korábbi tévedésemet. Itt közlöm köszönöttel levelének érdemi részét:

„Brandl Béla bácsi és a felesége voltak a nevelőszülei édesanyámnak, Sternberger Erzsébetnek. Béla bácsi volt a szódás, és üzlet is volt a házban. Egy József nevű fiuk meghalt az első világháborúban. Neve fenn van a katolikus templom előtti téglatest alakú emlékműn. Sanyi fiuk még a háború előtt kiment Amerikába. Lajos fiuk velük élt Kővágóörsön. Ő nem volt szódás, hanem egy jól menő strandcikk üzlete volt Révfülöpön. Az elhurcolt 82 személy kővágóörsiek, mind odavalósiak voltak, nem volt köztük révfülöpi. A 82 személyt több lista összevetésével azonosítottuk. A munkaszolgálatot négyen, a deportálást tizenketten élték túl. De mivel a családjuk nem tért vissza, anyukám és Lang Ignác kivételével elhagyták a falut. Tehát anyukám, aki nem Steinberger, hanem Sternberger Erzsébet, 1946-ban férjhez ment Stern Sándorhoz, aki nem volt háború előtt kővágóörsi lakos, hanem csak a házasságkötésük után költözött a faluba. Kitanulta a szódás mesterséget, utána lettünk a helyi szódások. Bár minden zsidó vagyont széthordtak, a szódagépet nem tudták elvinni, mert le volt betonozva. Így, mivel a felszerelés megmaradt, ebből éltünk a továbbiakban. A cikkben szereplő Tojsik név helyes neve Tauszig volt...”

Tardos János, Monoszló

Mézzel folyó ünnepek

Őszi ünnepek előtt mi másról is beszélgethetnénk, mint a mézről?!

A méz az a termék, amit nem csak azért éri meg a termelőtől vásárolni, mert ott garantáltan valódi minőséget kapunk, hanem mert alig drágább, mint a hipermarketek kétes eredetű termékei. Fontos tudni, hogy a mézet igenis hamisítják.

MI IS A MÉZ?

Méznek nevezzük a méhek által növényi nektárból vagy élő növényi nedvekből, illetve növényi nedveket szívó rovarok által élő növényi részek kiválasztott anyagából gyűjtött természetes édes anyagot, amelyet a méhek begyűjtenek, saját anyagaik hozzáadásával átalakítanak, raktároznak, dehidratálnak és lépekben érlelnek. Létezik virágméz, ami nektárból származik és úgynevezett mézharmatméz.

Fontos, hogy a méz nem a gyümölcscukortól édes, a zamatát pedig azok az illóolajok határozzák meg, melyeket a különféle virágok nektárjai adnak. A méz színe idővel mindig sötétedik, és a jellegét adó aromagazdagság csökken, ezért a legjobb minden évben friss mézet vásárolni, és azt el is fogyasztani. Ennek ellenére a régi méz nem romlik meg, akár több ezer éves leletek is elfogyaszthatók, de már egy páréves mézről is nehéz megmondani, hogy milyen növényről gyűjtötték.

MIT JELENT A MÉZHAMISÍTÁS?

Leggyakrabban a mézbe cukoretetésből származó mézet kevernek. Ez azt jelenti, hogy a méhek nem virágokról gyűjtik a mézet, hanem cukros vizet tesznek ki nekik, amiből ők ugyanúgy előállítanak egy méz szerű dolgot, csak hát, pont azok az egészséges, értékes anyagok nem lesznek benne, amiért a mézet egészségesnek és jónak tartjuk.

Kedvelt módszer az izocukor használata is, ami természetes formájában híg szirup, de a hamisítók besűrítik, hogy olyan legyen, mint a méz.

TÖRÖKMÉZ

Törökmézet nagyon egyszerű otthon készíteni, és annak ellenére, hogy magában sokan nem szeretik, kapucsínóra morzsolva, vagy bármilyen süteményre díszítésként darabolva már sokkal kelendőbb. Viszont a gyerekek mind odavannak érte, úgyhogy érdemes őket néha meglepni ezzel a filléres, mégis látványos édességgel.

Vigyázat, elkészítését csak felnőtteknek javaslom, pár pillanat csupán, de nagyon habzik amíg forró!

HOZZÁVALÓK:

- 200 g cukor
- 3 evőkanál méz
- 2 teáskanál szóda bikarbóna
- 2 teáskanál napraforgó olaj (a tányér kikenéséhez)

Egy magasabb falú edényben keverjük el a cukrot a mézzel, majd nagy lángon olvassuk fel, de vigyázzunk, meg ne égjen. Akkor jó, ha már aransárga, de még nem barnult meg. Ezután hintsünk rá szóda bikarbónát, lehetőleg alaposan szétoszlatva a tetején, majd gyorsan, de alaposan keverjük el.

Gyorsan öntsük egy jól kiolajozott tányérra, majd pihentessük egy órát. Légmentesen rövid ideig tárolható hűvösben, később szép lassan megolvad, megpuhul.

KARDAMOMOS, MÉZES CSILLAG

HOZZÁVALÓK:

- 25 dkg méz
- 10 dkg kristálycukor
- 10 dkg vaj
- 2 kávéskanál őrölt kardamom
- 50 dkg sima liszt
- 2 teáskanál szóda bikarbóna
- 2 egész tojás
- 1 tojássárgája
- 20 dkg készen kapható marcipánmassza
- díszítőcukor

A mézet, a cukrot, a vajat és a kardamomot egy edényben összeolvasztjuk.

Hagyjuk langyosra hűlni, majd hozzáadjuk egyenként a tojásokat és a tojássárgáját is. Beleszítéljük a lisztet a szóda bikarbónával, majd összegyúrjuk. Azonnal szaggassuk ki, nem kell, sőt nem is szabad pihentetni! Lisztezett deszkán kinyújtjuk, kiszaggatjuk, és 170 fokra előmelegített sütőben megsütjük. Hagyjuk teljesen kihűlni, közben porcukorral meghintett deszkán vékonyra nyújtjuk a marcipánt és abból is ugyanannyi csillagot szaggatunk, mint a mézeskalácsból. Egymásra pakoljuk, és díszítőcukorral díszítjük, amit alaposan bele is nyomunk, így a marcipán nem esik le a sütiről.

MÉZES CSILIS SÜTŐTÖKLEVES

HOZZÁVALÓK:

- 1 közepes hokkaidó tök
- 1 fej hagyma
- 3 evőkanál étolaj
- 1 narancs leve és reszelt héja
- só
- 2-3 evőkanál méz ízlés szerint
- forró víz
- 4 szelet kovászos kenyér
- vaj
- 10 dkg érett cheddar sajt reszelve
- bors
- chilipaprika
- petrezselyem

A tököt felszeleteljük, kimagozzuk, majd rácsorgatjuk a mézet. 200 fokos sütőben, sütőpapíron puhára sütjük a héjával együtt. Közben a méz picit karamellizálódik a tetején. Közben a hagymát apróra vágjuk, majd megdinszteljük az olajon. Turmixgépbe dobjuk a tököt a héjával és a hagymával együtt, és a lehető legpépesebbre pürésítjük. Forró vízzel ízlés szerint hígítjuk. Sózzuk, ha szükséges, teszünk bele még egy picit mézet. A kenyérszeleteket megkenjük vajjal, majd rászórjuk a sajtot, és grillfokozaton sütőpapíron megsütjük. Akkor jó, ha a sajt leomlik a kenyér szélén. A papírról könnyű lesz felszedni. Tálalásnál a kenyert a leves tetejére tesszük, és várunk pár percet, amíg alulról picit megszívja magát levessel, majd megszórjuk petrezselyemmel, chilivel, végül borsozzuk.

Készíthetjük sima sötötökből is, de annak a héja nem puhul meg, nem ehető, azt le kell szedni turmixolás előtt.

MÉZESKALÁCS CHEESECAKE

HOZZÁVALÓK:

- A mézeskalács alaphoz:
- 10 dkg mézeskalács ledarálva (recept fent)
- 6 dkg vaj megolvasztva
- A krémsajtos réteghez:
- 75 dkg natúr krémsajt
- 3 egész tojás
- 12 dkg cukor
- 2 evőkanál mézeskalács fűszerkeverék vagy fahéj, kardamom és szegfűszeg keveréke
- 10 dkg étcsoki chips, esetleg apróra vágott étcsoki
- A sós karamell szószhoz:
- 10 dkg cukor
- 10 dkg vaj
- 0,5 dl tejszín
- nagy csipet só
- 2 evőkanál whiskey
- A tetejére:
- mandulapehely

A vajat összedolgozzuk a mézeskalács morzsával, majd egy 26 centis formába simítjuk. 180 fokon 6 percig sütjük.

A krémsajtot elkeverjük a többi hozzávalóval és a kekszes alapra simítjuk. 25 percig sütjük vízfürdőben: a formát alufóliába csomagoljuk, majd egy megfelelő méretű tepsit félig tölünk forró vízzel, és ebbe állítjuk a formát.

Ha kész, teljesen hidegre hűtjük.

A cukrot alacsony lángon, kevergetés nélkül karamellizáljuk, majd óvatosan(!) felöntjük a tejszínnel, végül folyamatos keverés mellett hozzáadjuk a kockákra vágott vajat, a whiskey-t és a sót. Addig keverjük, amíg minden újra elolvad benne. Ha langyosra hűlt, a mézeskalácsos cheesecake tetejére öntjük, és tovább hűtjük. Végül megszórjuk a mandulával.

Egy éjszakára a hűtőbe tesszük.

Bodrogi Fűszeres Eszter

<https://podcasters.spotify.com/pod/show/fszeres-klub2>

Rajs Hásónói vacsora a Dohányban!

**Október 2-án a 18:00-kor
kezdődő I.tentisztelet után várunk
mindenkit szeretettel a Goldmark
teremben egy ünnepi vacsorára.**

**Az esemény fizetős
és regisztrációhoz kötött,
jelentkezni
a regisztracio@bzsh.hu
e-mail-címen tudnak
szeptember 24-ig.**

**Részletek
a Dohány Utcai Zsinagóga
Facebook oldalán
és a hírlevélben.**

